

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy a umenia

Ročník I.

Číslo 2.

Jún 2003

Vlastenectvo alebo lokálpolitizmus? Tako si kládli otázku po celé roky ti, ktorí sa museli stretávať s odmiavým postojom rôznych „vrchností“ k prejavom občianskej hrdosti. Hrdosti na svoj rod, mesto, alebo športový klub, či aspoň na zašľú slávu a zručnosť miestnych remeselníkov...

Nezáleží na pomenovaní vzťahu. Podstatný je pocit. V našom Bystrickom permone – a začalo to dokazovať jeho nulté i prvé číslo – chceme podporiť i rozvinúť pocit sebavedomia a hrdosti na dieľo, zdedené po predkoch. Na jeho stránkach sa už objavili články o našej minulosti, o peripetiách zdroju dnešnej kultúry. Kultúry hmotnej i nehmotnej, o jej existujúcich i zaniknutých dielach, a o ľudoch, ktorí boli jej tvorcami.

O HRDOSTI BANSKOBYSTRIČANOV

Revue pre popularizáciu vedy a umenia je prameňom inšpirácie a podnecovateľom zdravého lokálpolitizmu. Veríme, že dokáže byť impulzom pre jeho čitateľov na spoluprácu. Redakcia sa preto rozhodla vyzvať všetkých, ktorí majú záujem o spoluprácu, aby pisali! Pisali, podnecovali, motivovali a dávali príklad vähajúcim. Chceli by sme osloviť tých, ktorí boli osobnými svedkami zaujímavej historickej udalosti, či mali to šťastie, že sa stretli s významnými osobnosťami, pôsobiacimi či žijúcimi v Banskej Bystrici. Vyzývame aj tých, ktorí zbierajú či uchovávajú v súkromných archívoch doklady, dokumenty, fotografie zaujímavých dejov. Zdroje poznania sú všade okolo nás. Dokonca aj v starom zápisníku, školskej triednej knihe, v odloženom liste zo zámoria i v starom kalendári... Len ich treba objavíť! Lebo všetky pomyslné drobnosti, ktoré okolo nás naukladala história, ostanú zabudnuté, ak o nich nebudem písat a venovať sa im v diskusiah. Na ne sa obracajme, keď chceme získať pocit hrdosti. Na svoj rod, na remeselnú a duchovnú zdatnosť predkov, na jazyk a jeho bohatstvo. Tvoria základ, na ktorom môžeme stavať svoje vlastenectvo, alebo ak chcete, väznení čitatelia, pravý lokálpolitizmus. Budme teda jeho statčnými pestúmi a zveľaďovateľmi. Povznášajme v sebe poznanie Banskej Bystrice – PERLY POHRONIA. Len poznánim vlastnej kultúry sa môžeme nadchýnať kultúrou inou.

Slavomíra Očenášová-Šrbová

Termín permon, permoník, v niektorých lokalitách aj pergón označuje v ľudovom prostredí škriatka, piati-mužika, ale aj banského ducha. Jeho výskyt v ľudovej slovesnosti je takmer výlučne viazaný na banícke prostredie. V rozprávaní sa s ním možno stretnúť všade tam, kde bola minulosť ľudu zviazaná s ľažkou a nebezpečnou prácou v útrobách zeme - teda na strednom Slovensku, na Gemeri, Spiši a pohroní.

Postavička banského škriatka patrí k historickým motívom – môže sa vyskytovať v rozprávkach a v povesťových látkach, ale predstavuje aj ústrednú postavu v žánri, ktorý folkloristi označujú ako démonologické rozprávanie (povest, či poverová poviedka). Nositeľmi týchto slovesných podaní bývajú starí baníci, ktorí opisujú osobné stretnutia s permoníkmi. Nie všetky rozprávania majú rozví-

nutý dej, viaceré sa obmedzujú iba na opis banského škriatka – čím potvrdzujú pravdivosť uvádzaného. V stredoslovenských rozprávaniach frekventujú najmä motívy stretnutia s permoníkom, ktoré predznamenávajú neštastie – prepadnutie štôlní, smrteľné úrazy a motívy žičlivej pomoci permoníkov statčným baníkom.

Ako vyzerá permoník – banský duch?

Permoník vyzerá ako baník – má vrchnú bielu košedu a zelenú čiapku, čierne čižmy, čierny opasok s prackou, na páse previazaný ošliador (koženú zásteru) a v ruke banské svetlo – kahanec. Tak sa nosí, ako sa v minulosti nosila banská uniforma (rovnošata).

(Zaznamenané v Krahuliach pri Kremnici v roku 1929.)

Pokračovanie na str. 8.

DENNÍK PRINCA LEOPOLDA z cesty do stredoslovenských banských miest v roku 1764

Do dnešných čias sa nám zachovala nevšedná písomná pamiatka, ktorá vypovedá o návštive budúceho panovníka v našom regióne. Zaujímavý text verne zachytáva dobovú Bystricu, prácu v baniach, ale i pohostinnosť mestského magistrátu. Prinášame vám podstatnú časť venovanú pobytu vzácného hosta v Banskej Bystrici.

V sobotu, dňa 28. júla, sme po omší odcestovali do Banskej Bystrice. V určitej vzdialenosť od Banskej Bystrice našli sme zhromaždených hodnostárov stolice, ktorí nás čakali, aby nás sprevádzali do mesta až k nášmu bytu. Bola tam aj eskadróna jazdy, ktorá nás doviedla až k bráne mesta. Vystúpili sme z koča pri Komorskom dome, stojacom uprostred námestia. Mesto je široko rozľahlé a jeho poloha je nádherná. Kedže pred troma rokmi mesto ľahlo popolom, domy, ktoré boli sčasti opravené, zdajú sa byť celkom nové.

Po obede sme si sli prehliadnúť hutu v Tajove. Na rudy v otvorených budovách sa najprv položí vrstva dobre vysušeného dreva a pokryje sa uhlím. Na to vrstva rudy a znova vrstva na vrstvu až do výšky troch stôp. Potom sa naspodku zapálí oheň, ktorý sa postupne rozšíri na celú kopu. Táto pražená ruda sa dosť ponáša na Škváru, je však oveľa ľažšia a všade sa v nej objavuje kov. Odtiaľ sme sa sli pozrieť na veľký sklad dreva a na miesto, kde sa páli drevené uhlie. Potom sme si pozreli hrable, ktoré zachytávajú palivové drevo a drevo určené na pálenie uhlia a hat čiže prieheradu, ktorou sa plaví drevo alebo plte dolu Hronom.

Ked sme sa večer o ôsmej hodine vracali do našho bytu, boli sme veľmi príjemne prekvapení pohľadom na námestie, ktoré bolo celé zmenené. Za našej krátkej neprítomnosti postavili uprostred námestia krásnu záhradu, rozdelenú na štyri malé záhonky s chodníkmi, posypanými pieskom, lemovanými pomarančovníkmi, ozdobenými zimozeleňou a živými kvetmi. Uprostred bola vodná nádrž s vodom. Záhrada bola obklopená ohradou, ozdobenou zeleňou, podobne aj oblúkovou bránu, ktorou sa tam vchádzalo. Celá záhrada, ohraza i oblúková brána boli osvetlené lam-

piónmi. Z druhej strany ulice, naproti vstupu do záhrady stál dosť vysoký stroj, ktorý predstavoval podzemie, kde pra-

Leopold II. (* 5. 5. 1747, † 1. 3. 1792), korunovaný v Bratislave v r. 1790

cujú baníci na žile. Prává strana stroja nahradzala šachtu s rebrikmi, po ktorých ustavične zostupovali a vystupovali baníci s kahancom v ruke takým istým spôsobom, ako to robia v bani. Lavá strana stroja znárodovala ústie štôlne a spôsob, akým sa dobýva v podzemí ruda a vozí na vozíkoch s malými kolieskami, ktoré baníci tlačia pred sebou. Vozíky sa nazývajú „psi“ (Hund). Uprostred jaskyne boli baníci a svojimi kladivami napodobňovali hluk, aký je v skutočných baniach, keď tam pracujú. Vrch stroja predstavoval slnko, mesiac a päť planét, ktoré symbolizovali kovy, nachádzajúce sa v baniach Uhorska a zároveň ich výsostí cisára, cisárovnu, kráľa a nás, troch bratov. Všetko to bolo umeleckým spôsobom osvetlené s nápismi, ktoré sa vzťahovali na ostatné atrubity.

Pokračovanie na str. 3.

Povstanie Štefana Bočkaja a Banská Bystrica

Jeden z najtragickejších osudov postihol Banskú Bystricu a jej obyvateľov na začiatku odboja uhorských stavov proti Habsburgovcom, v čase povstania Štefana Bočkaja (Bocskay). Úder doňahol na mesto už v zime, ale jeho vyvrcholenie pocítilo hlavne na jar roku 1605.

Vítazný postup povstaleckých vojsk v jeseni 1604 a vyhlásenia vodcu povstania, menovite ohľadom náboženskej slobody, vzbudzovali u mnohých obyvateľov evanjelickej Banskej Bystrice značné nadaje a tým i vnútorný príklon k ideám, za ktoré bojovali povstalci. Na druhej strane chýry o správani sa maďarských hajdúchov voči miestnym obyvateľom na území, obsadenom povstalcami, vzbudzovali aj u Bansko bystričanov nemálo obavy. Súčasne obyvateľstvo mesta, prevažne nemeckej národnosti, nenachádzalo dostatok odhadlania odrazu vypovedať poslušnosť Habsburgovcom a postaviť sa na stranu otvoreného odporu proti cisárskemu, zväčša nemeckému vojsku, ktoré im navyše neraz pomáhalo odrážať útoky tureckých hord, sústavne dorážajúcich na mesto a plieniacich jeho okolie.

Nebezpečenstvo sa pre Banskú Bystricu stávalo reálnym koncom roku 1604, kedy sa Bočkajovi povstalci po víťazných bitkách na východnom, ale aj na strednom Slovensku, približovali k chotáru mesta. V tomto čase prichádzali zo strany Štefana Bočkaja stredoslovenským banským mestám výzvy pridať sa na stranu povstalcov. Súbežne sa opakovali požiadavky hlavného veliteľa cisárskych vojsk Juraja Bastu poskytovať jeho vojsku hlavne potraviny či povozy. Mestská rada takto musela do protipovstaleckej vojenskej základne v Brezne poslať v dvoch etapách spolu 94 mužov. Okrem toho tam odosielala aj odev, ošatenie, potraviny pre zásobenie 150 mužov posádky. Navyše Banská Bystrica pre túto základňu zabezpečovala povozy, med a železo.

Bočkajovi vojaci sa po prvýkrát dostali do mesta 2. marca 1605. Išlo o jazdecký oddiel kapitána Františka Rédeho, ktorý mal zabezpečiť podriadenie sa mesta podmienkam povstalcov. Zrejme v dôsledku neochoty mestskej rady prijať Bočkajovej podmienky, Bočkajovi vojaci zajali richtára Juraja Zahlweina a odviedli ho do svojho tábora v neďalekej Uľanke. Ďalšieho násilia sa zatial nedopústili a mesto opustili.

Túto „uhorskú“ kráľovskú korunu dostał Štefan Bocskay od tureckého sultána Achmeda I. v r. 1605, aby saňou dal korunovať za nezávislého uhorského kráľa. Bocskaya v r. 1604 prinutili dohodnúť sa s Matejom II., a preto sa korunovácie tureckou korunou vzdal. R. 1610 sa koruna dostała do ruk palatinovi Jurajovi Thurzovi, ktorý ju odovzdal kráľovi Matejovi II. Dodnes je táto turecká „pohanská“ koruna doplnená len malým krížikom a spolu s púzdrovom z perského hodvábu je uložená ako vzácny historický doklad vo viedenskej cisárskej pokladničke.

(pozn. redakcie)

odbral klúče násilím a vojakov v hrade ubytoval napriek nesúhlasu.

Na druhý deň, 5. marca, Rédeho hajdúsi vtrhli do Banskej Bystrice po druhýkrát a začali rabovať v domoch miestnych obyvateľov v dolnej časti mesta. Obranný oddiel Tribela sa pritom z hradu nepohol, aby chránil bezpečnosť mešťanov, hoci mal vedomosť o rabovaní hajdúchov. Uspokojil sa s niekoľkými symbolickými výstrelmi, ktoré rabujúcich nedokázali odplášiť. Tito odtiahli s tučnou koristou späť do svojho tábora pri Uľanke až k večeru. Po odchode sa kozáci a ďalší Tribelovi vojaci vyrútili z mestského hradu na domy občanov s odôvodnením, že v hrade ešte nikdy nebolo cudzie vojsko. Tribel mu

obranu banských miest zabezpečoval hlavný obvodný kapitán Siegfried Kolonič, vojsko ktorého dopĺňali aj oddiele kozákov. V Banskej Bystrici mu bolo navyše k dispozícii vojsko Gašpara Tribela, hlavného kapitána a pána hradu Slovenská Lúčka. Tohto Kolonič poveril obranou mesta a podriadil mu aj velenie nad kozákmi. Na základe príkazu Tribela 4. 3. vziahol s armádou do mesta. Od hradného kapitána žadal vydanie klúčov, aby v priestoroch hradu údajne mohol ubytovať svojich vojakov. Hradný kapitán požiadavku odmietol s odôvodnením, že v hrade ešte nikdy nebolo cudzie vojsko. Tribel mu

prichádzal s bohatou koristou z Turca cestou od Harmanca. Ďalší deň, 6. marca preto vyslal svojich vojakov (vrátane kozákov) z hradu smerom na Uľanku. Cieľom bolo zovrieť tam táboriach hajdúchov a zabrať im korisť, ulúpenú deň predtým v Bystrici. Hajdúsi, ktorí sa pri Uľanke ocitli v pasci zo severu i z juhu, usilovali sa prebiť smerom na juh. Zanechali pritom väčšiu časť koristi, ktorá prešla do rúk víťaza, zväčša kozákov, prípadne Tribelových vojakov. Olúpenému obyvateľstvu mesta sa však z tejto koristi nevrátilo nič.

Po udalostiach v Uľanke kozáci spod Tribelovho obranného oddielu prešli späť ku Koloničovi. Ich miesto nahradili vojaci z radov Nemcov. Obyvatelia mesta privítali tento krok, pretože v radoch nemeckých vojakov videli zárukú lepšej ochrany pred nepriateľom. Žiaľ, čoskoro zažili sklamanie aj zo strany týchto *nádejnych obrancov*.

V ďalších dňoch prichádzali mestu výhražné listy od Bočkajových vojenských veliteľov a s nimi i správy o víťazstvách povstaleckej armády. Mesto sa stále odmietalo podriadiť Bočkajovým výzvam pridať sa na stranu povstalcov. Po páde Zvolena, ktorý obsadilo Rédeho vojsko 10. apríla, bola na rade Banska Bystrica.

Za neústupčivosť a odpor, ktorý kládli Bansko bystričanov povstalcom, sa Rédei rozhodol mesto tvrdо potrestať a kruto s ním zúčtovať. Dňa 15. apríla 1605, okolo polnoci vziahol so svojou armádou, doplnenou turecko-tatárskymi oddielmi, do chotára mesta. Aby obyvateľstvo postrašil, dal zapáliť medenú hutu na dolnom predmestí v časti Hušták, pričom oheň zachvátil aj časť domov. Pri oslnivom svetle požiaru vojaci prerazili dolnú bránu mesta a vnikli do Dolnej ulice. Ďalšie oddiele hajdúchov sa rútili do mesta od severu Farskou ulicou (dnes ul. J. Bakošša) s cieľom prelomiť najmenej opevnenú časť, dobyť zároveň hrad a opanovať hradný areál.

Pešiaci i jazdci, ktorí mali zabezpečovať obranu mesta, boli údajne v opitom stave a nedokázali sa včas postaviť nepriateľovi na väčnejší odpor. Pokusy obyvateľov o obranu boli imaginárne. Nerovný boj presily hajdúchov s obrancami mesta sprevádzalo strašné plienenie a zabijanie vystrašeného civilného obyvateľstva. K dielu skazy prispel navyše požiar, ktorý vypukol na dolnom konci. Onedlho sa rozšíril do centra a zachvátil domy na hlavnom námestí Bela IV. (dnes Námestie SNP), ako aj celú severozápadnú časť mesta. Od požiaru ostal uchránený len hrad a horný koniec mesta.

Neznesiteľnej horúčave a hustému dymu nedokázali odolať nielen mnohí občania, ktorí prišli o život, ale ani dobyvatelia. Ked sa obranné oddiele postihnutého mesta ako-tak vzchopili a začali prechádzať do protiútoku, za pokračujúcej streľby obrancov hajdúsi mesto opustili, voliac dočasný ústup smerom na Zvolen. Počas tragickej noci prišlo o život viac ako sto občanov mesta. Medzi nimi aj niektoré popredné osobnosti, napr. člen mestskej rady Unwerdonber. Našli ho zabitého za domom v záhrade.

Podľa ďalzov, ktoré nám približujú túto situáciu, udalosti mali tragické pokračovanie hned po rozvidnení, ako uvádzajú súdoby pamätník: *Bol to obraz na zaplakanie, ktorý sa objavil pred očami ľudu pri východe slnka. Všade dookoľu trčali zadymené holé múry. Na uliciach sem tam ležal mŕtvy či ranený. Mnohí ľudia držali v rukách cennejšie veci. Väčšina z nich bola len v nočnom oblečení, pretože pri vrútení sa nepriateľského vojska do mesta neboli čas na obliekanie. Okrem vypálených domov a podpálenej medenej huty vyhorela aj ocelová huta, dolný mlyn pri útoku Hrona a Bystríčky, mestské jatky a ďalšie objekty.*

V priebehu dňa všeobecny zmŕtavok a útrapy obyvateľstva mesta pokračovali. Obavy Bansko bystričanov, čo ostali na žive rásťi, ked sa oddiele jazdcov a pešiakov, ktoré zlyhali pri obrane, začali vzdáľovať zo spustošeného mesta. Za jazdcami kráčali vojaci pešieho pluku. K týmu sa pripojili mnohí občania, ktorí, ked už všetko stratili, chceli si zachrániť aspoň holý život. Na utiekajúcich strelieli Rédeiovi hajdúsi, ktorí na nich nemilosrdne zaútočili. Najväčšie obete boli medzi utiekajúcim bezbranným civilným obyvateľstvom. Mnohých z nich bočkajovci zabilí, ďalších chytili a predali Turkom do otroctva.

G. Tribel s početnou skupinou vojakov sa zachránil tým, že sa uchýlil do svojho hradu v Slovenskej Lúčke. Tu odolal viacerým opakoványm útokom Bočkajovských vojsk a vydržal až do skončenia povstania. Rédei mohol teraz smelo vkorčiť do dobytého, spustošeného mesta. V čase keď kopali mŕtvym obetiam spoločný hrob, mohol v úlohe víťaza nerušene klásiť živým pozostalým mešťanom podmienky.

Jednou z prvých požiadaviek Rédeho bolo výkupné za richtára J. Zahlweina, na ktoré sa museli mešťania sklaňať. Mestu pridelili vojenskú posádku (80 mužov), ktorú muselo zabezpečiť všetkými prostriedkami a muselo vyhovieť všetkým jej požiadavkám. Ďalší tarchu mesto pocítilo koncom r. 1605, keď snem v Krupine rozhodol o uvalení *mimoriadnej dane* pre banské mestá vo výške 4 000 zlatých. Polovicu z tejto sumy mala zaplatiť Banská Bystrica. Za daného stavu mesto nebolo v stave splniť túto tvrdú úlohu. Jedným zo zdrojov, ako získať prostriedky, bol napr. predaj mestskej záhrady pri Majeri. Mesto ostalo bez prostriedkov na revitalizáciu, pretože okrem spustošených domov povstaleckým vojskám padli za obeť aj povrchové banské a hutné zariadenia.

Ničivej pohrome v polovici marca padla za obeť aj budova chýrenej mestskej latinskej školy, známej neskôr tiež ako gymnázium. Dočasné prístrešie pre ňu poskytla mestská rada vo vlastnom prenajatom dome, kde sa po utíšení pomerov vyučovalo až do dokončenia opravy školskej budovy. Budova školy bola obnovená až po skončení povstania a výučba v nej sa opäť začala až v októbri 1606.

Možno jediným, *draho vykúpeným* výdobytkom, ktorý prinieslo povstanie Bansko bystričanom, bola náboženská sloboda, ktorú potvrdil mier vo Viedni 23. 6. 1606.

Pavol Martuliak

DENNÍK PRINCA LEOPOLDA

z cesty do stredoslovenských banských miest v roku 1764

Dokončenie zo str. 1.

Aši stoč po každej strane tohto stroja boli dve okrúhle veže kuželovitého tvaru s dverami uprostred, znázorňujúce býdy, všeobecne nazývané Gabelwerke (gáple), ktoré sa obyčajne stavajú nad šachtami alebo inými vstupmi do baní. Dverami ľavého gápla vyšlo niekoľko sto baníkov s kahancami v rukách, ktorí utvorili rad okolo záhrady. Stáli tam vyšre dvoch hodín, defilovali a napokon sa vrátili dverami druhého gápla. Aj tieto dve kuželovité veže boli osvetlené niekolkými stovkami lampiónov. Veľký víťazný oblúk, pod ktorým sme prešli my za dňa a ktorý bol postavený pri vstupe na námestie, bol osvetlený iba čiastočne. Na kruhom konci námestia, naproti kostolu jezuitov, je krásna socha s kamenným zábradlím, ktorá bola veľmi dobre osvetlená. Po večeri sme sa prechádzali v tejto záhrade, ktorú ľudský um vytvoril v takom krátkom čase, i na námestí, až do jedenástej hodiny večer. Bolo tam niekoľko tisíc ľudí.

Nedele, 29. júla uplynula ako sen. Po veľkej omši sme šli na nejakú lúku mimo mestu, aby sme si pozreli vojenské cvičenie baníkov. Bolo ich menej ako v Štiavnicki, ale cvičili lepšie.

Po obede sme si prezreli hámre (Kupferhammer - medené hámre), kde sa pomocou vody, ktorá dáva do chodu buchary, vyrábajú medené plechy, z ktorých jedna časť slúži na výrobu pásov alebo prútov a z nich sa razia medené mince. Ked' tieto plechy dosiahnu pod bucharom vhodnú hrúbku, označia sa na nich šírka, akú majú mať pásy určené pre mincovňu, a odnášajú sa k nožničiam, kde ich traja alebo štyria muži strihajú na pásy vyznačenej šírky. Čo sa týka ostatných medených plechov, z ktorých chcú zhotoviť kotly, kribole a hrnce, položia až 16 plechov na seba a kujú všetky naraz pod jedným bucharom, ktorý má okrúhly hrot. Ked' sa už dosiahla vhodná hrúbka, aby sa dali dokončiť ručne, oddelia sa od seba kliešťami, zhotovenými výlučne na tento účel. Pomocou týchto bucharov dávajú medi aj inú podobu, podľa toho, na aké použitie je určená. Ale pri dostatočnom počte dobrých robotníkov každého druhu by mohol z toho vytiažiť ešte väčší úžitok. Potom sme šli k veľkej priehrade (groß Holzrechen = k veľkým hrabliam), kde povýše mesta zachytávajú plavené drevo. Hrable, o ktorých som už hovoril, sú poníže mesta. Sú to drenené mreže značných rozmerov, na ktorých sa zastavuje plavené drevo. Tam sa zachytáva, a potom ho vytahujú z vody.

Večer, ked' sme prichádzali k nášmu bývaniu, našli sme námestie znova vysvetnené, ale celkom inde ako predošlý večer. Na mieste námestia, kde predošlý deň bolo záhrada, zostal iba vodomet, obklopený lampiónmi a faklami. Veľký stroj mal len osvetlený oblúk s nápisom: VIVAT. JOSEPHUS II., REX ROMANORUM VIVAT: (Nech žije! Nech žije Jozef II., kráľ rímsky!). Dva stroje mali po bokoch dve kladivá, ktoré sú nástrojmi baníkov, osvetlené odsprávou. Vodomet uprostred námestia, stojaci naproti nášmu bytu, mal okrem lampiónov a fakli, ktoré ho obklopovali, ešte

Počiatky prospektorstva a ťažby medenej rudy na Špannej Doline

Už odpradávna lákalo najstarších prospektorov bohatstvo stredoslovenkej rudnej oblasti, preto sa so stopami osídlenia tejto oblasti stretávame už v eneolite. Jednou z najvýznamnejších farebných rúd, ktorá ovplyvňovala dianie regiónu po celé stáročia od praveku až po neskorý stredovek, bola med. Jej ložiská zohrali významnú úlohu v počiatkoch európskej metalurgie, ako to dokázali početné spektrálne analýzy robené na Slovensku i v zahraničí.

Kým v najstaršom období obdobia baníctva – v dobe bronzovej – sa využívala najmä metódou prospekcii rýdzeho kovu, v období včasnej doby dejnejnej a v stredoveku vzrástol význam explotovania medených rúd. Význam získavania medi z cementačných vôd vzrástol v neskorom stredoveku a v novoveku. Najväčšia koncentrácia medenej rudy na Slovensku bola v Spišsko-gemerskom rudohorí a na Pol'ane, v oblasti kremnicko-štiavnických vrchov a oblasti Nízkych Tatier (starohorský a špaňadolinský revír).

Práve posledná oblasť so špaňadolinským revírom sa dostala do popredia záujmu archeológov, zaoberajúcich sa najstaršou metalurgiou. Archeologický ústav SAV v Nitre v spolupráci so Slovenským banským múzeom v Banskej Štiavnici v rámci výskumu zaniknutých banských miest sa zamerali na sledovanie oblasti Špania Dolina, kde sa v r. 1964 začalo s ťažbou hlušiny z hál v lokalite Sandberg (Piesky). Výdatne im pri tom pomáhal aj pracovníci Geologického prieskumu, ktorí v roku 1969 zachránili prvé kamenné mlaty – pracovné nástroje prvých prospektorov a dobyvačov medi. V rokoch 1971-72 sa na lokalite uskutočnil záchranno-zistovací výskum.

V roku 1972 sa pokračovalo výskumom stredovekých hál v starohorskom revíri v polohách Haliare, Richtárová, Potkanová, Uľanka a v okolí vrchu Glezúr. Výskum bol interdisciplinárny a robil sa v ťažkých terénnych pomeroch.

veľký štvorec z lampiónov. V tomto štvorec tancoval skoro celú noc veľký počet slovenských tanečníkov. Neuspokojovali sme sa s tým, že sme sa na nich pozerali z okien, ale zíšli sme na námestie, aby sme zblízka videli, ako tancujú. Bola to naozaj radosť vidieť, ako sa tito dobrí ľudia zabávali. Dcéry

popredných obyvateľov mesta boli oblečené ako Slovenky a spolu tancovali. Prechádzali sme sa po námestí až do jedenástej hodiny, potom sme šli spať.

V pondelok, 30. júla, odišli sme ráno po omši do Špannej Doliny, ktorá je vzdialenosť od Banskej Bystrice na jednu míľu. Najprv sme navštívili miesto, kde sa vyrába zelená farba (Bergrun - banská zeleň) týmto spôsobom: voda, ktorá obsahuje uvedenú farbu, vytieká z medenorudných baní cez úzkú banskú chodbu von z baní do niekoľkých nádobi, čiže skriniek, kde sa farba po určitem čase usadne na dno. Táto farba má široké použitie. Istý de Wid dal postaviť skvelú budovu na skladovanie minerálnych vôd, aby z nich získal väčšie množstvo farby pomocou destilačie a vyzrážaním prostredníctvom potaše. Ked' sa však zistilo, že takto získaná farba sa neudržala na vzduchu tak dobre, ako farba prirodzená, zanechal sa tento spôsob výroby, hoci sa naň utratilo veľa prostriedkov.

Kamenný erb s baníckym znakom z r. 1764 na prejazde domu na Námestí SNP č.14 v Banskej Bystrici

Odtiaľ sme odišli do jedného domu pozrieť si vzorky železa, premeneného na med pomocou vody, vytiekajúcej z baní, ktorá sa nazýva cementačnou vodou (Cimentwasser). Ak sa nechajú v tejto vode ponorené šesť týždňov kusy železa hocakej peknej podoby, zachovajú si trochu menej vyhladený pôvodný tvar, ale namiesto železa tam nájdeme iba med. Vidieť dokonca aj také kusy, ktoré sú spolu med a spola železo, pretože neboli dosť dlho v tejto vode. Mnoho ľudí verilo a mnogí sú ešte i dnes presvedčení, že táto voda má schopnosť premeniť železo na med. Ja si však myslím, že voda, ktorá vytieká z baní na med, pretože je veľmi sŕňatá, postupne rozkladá svoju kyselinou čiastočky železa a nahradza ich takým istým množstvom čiastočiek medi, až kym železo celkom nezmizne. Preto telesá, ktoré sa vyberajú z tejto minerálnej vody, bývajú vždy veľmi nerovné, pokryté malými hrbolčekmi a hubovitě, hoci tie kusy železa, ktoré boli vložené do vody, boli celkom hladké.

Odtiaľ sme si šli pozrieť jednu šlamovňu. Potom sme vošli do veľmi úzkej banskej chodby, cez ktorú sme sa dostali až na Staré Hory, kde sme boli na omši v kostole Panny Márie. Po omši sme odcestovali a za dve hodiny sme došli do Banskej Bystrice.

Jozef Vozár

Unikátna fotografia zaniknuté osady Piesky

Špania Dolina – Piesky

Zaniknutá banícka osada Piesky sa nachádza pri prameni Zeleného potoka (Grünbach), ktorý pramení pod vrchom Glezúr (968 m). Bola vybudovaná na dolnej časti hál hlušiny, ktoré vznikajú pri ťažbe medenej rudy. Pod Glezúrom sa našli opustené banské diela a haldy hlušiny, ktoré poukazujú na centrum najstaršej ťažby medenej rudy. Nemecké názvy osád, potokov a vrchov Sandberg, Herrengrund, Altenberg, Bergbach, Grünbach, Glasur sú dokladom historicky známej skutočnosti o osídlení špaňadolinského banského revíru nemeckými kolonistami, ktorých pozval po tatárskom vpade uhorský panovník Belo IV. Časť nemeckých názvov bola poslovenčená alebo prispôsobená (Zamperk, Glazúr).

Pokračovanie na str. 10.

UDALOSTI ROKU 1849 V BANSKEJ BYSTRICI OČAMI KRONIKÁRA

Len máloktoré mesto má príležitosť uvidieť určitú etapu svojich dejín očami súčasníka. Nám tento pohľad o revolučných rokoch sprostredkovali zápisu člena banskobystrickej mestskej rady A. K. Zipsera. Jeho denník zachytáva obdobie, ktoré všetci poznáme zo školských lavíc, tentoraz však nie z hľadiska veľkej politiky, ale očami občana nášho mesta.¹

Andrej Kristian ZIPSER, Dr.h.c., sa narodil v maďarskom meste Győr (Ráb) v roku 1783. Od roku 1809 žil v Banskej Bystrici a pôsobil ako pedagóg, neskôr riaditeľ Vyšszej dievčenskej školy. Bol významným prírodnovedcom svojej doby, dosiahol pozoruhodné výsledky najmä v oblasti mineralógie a geológie. Za svoje vedeckopublikáčne výsledky získal čestné doktoraty viacerých univerzít.² Zipser ako vedec si všímal politické dianie s profesionálnym nadhľadom. Ako člen mestskej rady mal aj informácie z prvej ruky a ako účastník viacerých mestských delegácií bol aj aktérom niektorých udalostí. Popri vojnových dianiah, ktoré boli v danej situácii prvoradé, všímal si aj politické premeny mesta, ekonomické dôsledky vojny, ale aj meteorologickú situáciu a svoje poznámky dopĺňoval topografickými popisi konkrétnych udalostí. Bol

Andrej Kristian Zipser

kritický ako k jednotlivcom, tak i k vojakom. Zipser nemienil svoje zápisu publikovať. Jeho hodnotenia neovplyňovalo ani dobové vlastenectvo, chvíli a hanič všetky tri armády, ale vôbec nepochopil snahy a ciele slovenských dobrovoľníkov. Z jeho denníka nemáme ani dojem, že by bol účastníkom občianskej vojny. Samotné mesto Banská Bystrica, vďaka svojim príľahlým a autonómii, sa pozeralo na prichádzajúce vojská ako na čosi cudzorodé. Preto vitalo každú príchodiu armádu rovnako srdčne.

Denník obsahuje udalosti od 14. novembra 1848 po 7. január 1850. Má rozsah 64 strán a je písaný v nemeckom jazyku. Zdá sa, že je pokračovaním staršieho alebo starších zväzkov. Našiel sa len náhodou v pozostatnosti mešťanostu Kazimíra Wachtlera v roku 1898. Jeho syn, hlavný mestský notár Vojtech, daroval spis mestskej knižnice. Neskôr materiály z denníka využil aj tunajší profesor gymnázia (latinčiny a maďarčiny) Emil Jurkovich (1857 – 1936), ktorý sa zaoberal historiou mesta a je autorom zatiaľ jedinej (a nepublikovanej) banskobystrickej monografie. Jurkovich preložil denník do maďarčiny a opublikoval ho v jednej ním redigovanej publikácii.³ Nasledujúce riadky budú skráteným spracovaním najdôležitejších udalostí tohto denníka v časovom výseku január až august 1849 (kapitolácia povstaleckej armády).

* * *

Vojenské udalosti Uhorska sa bližšie dotkli Banskej Bystrice až v januári 1849. V okolí mesta však už dávnejšie bolo rozmiestnené maďarské povstalecké vojsko a to v Radvane, Badine a v L'upči. V januári 1849 sa cisárski priblížili k banským mestám, ktorých povstalecká armáda, vedená gen. Arturom Görgeym, chcela ubrániť za každú cenu. Táto správa vyvolala v mestskej rade zdesenie a okamžite vyslala delegáciu k vládnemu komisárovi banských miest Ľudovítovi Benickému s prosbou o intervenciu. Benický nechcel zasahovať do vojenskej stratégie, ale okamžite prikázať vybudovať barikádu v Harmancekom sedle. Vojsko sa naďalej sústredovalo v meste a obsadzovalo aj civilné obydlia aj v Radvani, L'upči a v Podlaviciach. Od 11. januára obsadilo aj mestské brány. Veľké sústredenie vojakov tu bezmála vyvolalo zásobovací kolaps. Okrem pekárov museli piecť chlieb a v súkromných peciach v meste.

Artur Görgey, maďarský generál, po ktorom nám zostalo pomenovanie starého banského tunela

Dni maďarskej vlády však boli zrátané. Po útoku na Kremnicu Görgey aj s armádou musel absolvovať nočný presun cez Skalku. Hoci túto starú banskú cestu už niekoľko dní opravovalo 400 baníkov, pri presune delostrelectva a jazdy utrpeli veľké straty. Noc bola totiž búrlivá, v horách snežilo, v meste pršalo a dul silný vietor. Armáda musela ustupovať ďalej,

stačila však vylúpiť radvanský sklad obilia a s rekvirovanými volmi panstva, presunula sa do Ružomberka. Kronikár zaznamenal, že sa správali ako nepriatelia a položil si aj rečníku otázku: „*Toto je armáda – ochrankyňa slobody?*“

Cisárské vojsko obsadilo mesto

31. januára bez boja. Nastúpilo na námestí čelom k biskupskému palácu v sprievode hudby. Plukovník zaviedol k modlitbe a potom trikrát zaznelo „viva!“ (nech žije). Privítaciu reč prednesol mešťanost a po slovensky privítal prítomných Petrikovich ml. z Radvane. V súvislosti s cisárskymi kronikárom zdôraznil, že sa chovali slušne, lebo „cisárski vedeli, čo je poriadok a disciplína“. Svoj názor však coskoro zmenil, keď zistil, že aj tátu armádu potrebuje chlieb.

Večer 2. februára prišiel do Banskej Bystrice aj Ľudovít Štúr. Ubytoval sa U Raka a na druhý deň poslal mestskej rade oznámenie tohto znenia: „*Na rozkaz pana Ludovita Stura k narodu slovenskemu od Vladí Goho Gasnosti Cysarsko-Kralovskej wyslaneho. Dnes na treťu hodinu po obede pozivagu Pani Mestania a Obiwalenia Bistricki do schuocki obecney na slolični Dom...*“ Štúr verboval dobrovoľníkov, no medzi prevažne nemeckými občanmi nemal úspech.

Príchodom vojska nastala výmena aj v politickej správe na mestskej i na župnej úrovni. Druhým predsedom sa stal Karol Kuzmány.

Zdalo sa, že sa vojnové udalosti skončili a mesto 15. marca dákovalo v nemeckom kostole Te Deum. Krátko nato však prišla maďarská gerila. Mestská rada opäť pohotovo dala premaľovať ohrady na námestí z cisárskej žltičiernej na červeno-bielo-zelenú a novomenovaný mešťanost Szegethy v zmysle nariadenia Ministerstva vnútra vyhlásil križiacku výpravu proti Rusom, ktorí prichádzali na pomoc cisárskym. Križiacka zástava (biely kríž v červenom poli) bola vyvesená na mestskej veži. Bola vyhlásená aj všeobecná mobilizácia 20 – 30 ročných, ktorí mali brániť Šturec. Mladenci, ktorí prišli z okolia Detvy, Krupiny a Zvolena sa utáborili na lúke na dnešnom Striebornom námestí. Keďže májová noc bola studená, popili všetky vŕby pri potoku a povytrhávali zo zeme aj drevené lavičky. Na druhý deň ich poslali domov.

Rusi prišli do Banskej Bystrice 7. júla. Mešťanost ich privítal na Dolnej ulici. Vojsko sa utáborilo v Radvane uprostred žltého pola, velenie na Štiavničkách v improvizovaných stanoch z konárov. Kozáci sa usadili pred Striebornou bránou a na tzv. Hornej lúke (okolo dnešného okresného úradu). Kronikár pripomína, že prišlo toľko koní, že výzrali zásoby celej banskej komory. Mesto muselo piecť chlieb z vlastnej mýky, ktorú rozdávalo pekárom po 2 q v Slovenskom kostole. Dôstojníci navštievovali radvanské krčmy, ale za objednané jedlo či pitie neplatili. Hovorievali: „Pán Boh zaplat, ved' my bojujeme za vás“. Boli upozdrozívaní, všetko čo zrekvirovali, museli domáci ochutnávať. Mužstvo povytrhávalo ešte aj zelené zemiaky a zjedlo ich tak, na surovo. Keď cez Skalku prišli do mesta až na druhý deň, aj to na základ Lewartovského. Ruská armáda odišla z mesta až koncom augusta, ale nové Te Deum bolo až 7. októbra.

Valéria Chromecková

¹ Udalosti roku 1848-49 riešili zrušenie poddanstva a národnostnú otázku Rakúskej monarchie. Keď maďarská politická reprezentácia žiadala samostatnosť Uhorska, ale bez udelenia práv ostatným národom a národnostiam, nemaďarské obyvatelstvo sa postavilo na stranu cisára, ktorý im v tiesni slúbil isté ústupy. Tak od jesene 1848 na území našej krajiny pohybovalo sa a bojovalo cisárské vojsko podporované slovenskými dobrovoľníkmi a maďarskí povstalci, ktorých nakoniec porazila až ruská armáda, povolaná cisárom.

² Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice. ŠVK 2002. S. 227.

³ JURKOVICH, Emil: Történeti Tárcák. Hungária Könyvkiadó Beszterce-bánya 1910.

Ruskí kozáci (podľa kresby Šadovova) boli vo vtedajšej Európe obávaným vojskom

Emil Jurkovič - filológ, historik, literát?

„Generácie prichádzajú a odchádzajú, každá jedna zanecháva stopy svojej činnosti tým, ktorí prichádzajú po nej. Potomok búra, aby vytvoril niečo nové, ale za času na čas sa pristaví, ohliadne sa po diele minulosti a so záujmom si prezerá zožitnuté listiny, tých svedkov minulosti, ktorí jediní zostali z dávno uplynulých storočí, aby svedčili o neustálych premenách.“

Emil Jurkovič

Týmito slovami sa asi pred sto rokmi prihováral Emil Jurkovič k svojim súčasníkom, občanom mesta Banská Bystrica, keď ich chcel upozorniť na slávnu minulosť. Tými istými slovami sa po takmer sto rokoch prihovára aj nám, keď si pripomíname jeho plodný život, ktorým sa aj on sám stal súčasťou histórie tohto istého mesta.

V názve nášho príspevku sme jeho meno spojili s otázkou, či bol historikom, filológom alebo literátom. Kto teda naozaj bol Emil Jurkovič? Narodil sa 2. 12. 1857 v malej spiskej dedinke Letanovce. Jeho široký humanitný záber už predurčili aj štúdiá: po gymnáziu v Levoči, Rožňave a Arade študoval teologiu na jaskôr v Spišskej Kapitule, potom na viedenskom Päzmäneu. Avšak cestu za knižským poslaním nedokončil. Svoje Štúdium teológie prerušil a nakoniec vyštudoval v Budapešti klasickú filológiu. Do Banskej Bystrice prichádza prvýkrát ako dvadsať-päťročný profesor klasických jazykov. Učí na tunajšom Vyššom katolíckom gymnáziu a v tejto funkcií pôsobil plných dvadsať rokov. Je to dosť dlhá doba na to, aby sa človek zblížil so svojím novým prostredím. Stopercentne to platí aj o Jurkovičovi. Jeho záujem sa obracia na bohaté zbierky mestského archív, ktoré ukrývajú mnohé fakty a poukazy na slávnu minulosť mesta. Pre všedného človeka sú však nepriistupné aj kvôli jazykovej bariere. A tak to Jurkovič možno spočiatku chápae ako výzvu svojej profesií, keď sa púšťa do štúdia tohto bohatého materiálu.

Má výrazný rozprávaciajší talent, ktorý neskôr využije pri písaní seriálu popularizačných článkov z dejín Banskej Bystrice pre tunajšie noviny „Beszterczebánya és Vidéke“. Je ich spoluzačitateľom a dlhorčným prispievateľom. Súhrnný výber z týchto článkov neskôr vydáva pod titulom Történeti tárczák v troch častiach (vyšli v r. 1901, 1906 a 1910). O jeho profesionálnej aktivite svedčia výročné správy hlavného katolíckeho gymnázia, do ktorých taktiež prispieva. Vo svojich článkoch sa venuje najmä problematike výuky klasických jazykov.

R. 1903 je povolaný vo funkciu riadiťa gymnázia do Aradu, ale po dvoch rokoch strávených v Sedmohradsku sa vracia, teraz už ako riadiťa hlavného vysšieho gymnázia. Neskôr, od r. 1906 pôsobí ako hlavný školský c. k. inšpektor pre Banskú Bystricu a okolie. V tejto funkcií je až do konca 1. svetovej vojny, keď už v dôchodkovom veku, nezmiernený so vznikom I. ČSR, odchádza do Budapešti. Tu sa snaží nadalej pokračovať vo svojej životnej záľube, ktorou sa mu stala história. Opiera sa pritom o bohatý materiál, ktorý získal ešte počas svojho pobytu v Banskej Bystrici. A tak hoci svoj život dožíva inde, duchom a najmä srdcom zostáva verný „svojej“ Banskej Bystrici až do posledných dní. Zomiera 4. augusta 1936.

Po tomto krátkom náčrtke jeho života sa asi zdá byť úplne zbytočné odpovedať na otázkou, či bol filológom. Samozrejme, bolo to jeho povolení, ale v tomto prípade nechceme zdôrazňovať jeho učiteľskú kariéru, aj keď ani tá nie je bez významu. Pre Jurkoviča však boli jeho jazykové vedomosti (slovenčiny, maďarčiny, nemčiny, latinčiny, francúzština) vynikajúcim odrazovým mostíkom k tomu, aby v sebe objavil

milovníka histórie. Zámerne pri tom používame slovičko milovník, pretože aj možno príhodnejšie slovičko amatér pochádza z latinského amo, amare, čo znamená milovať, mať rád.

Ak hovoríme o nom ako o historikovi-amatérovi, vychádzame pritom z jeho vlastnej sebareflexie. Nikdy sám seba neoznačuje za odborníka naslovovzatého, vystupuje iba v mene nadšencov, ktorých zaujíma minulosť ich najbližšieho okolia. Táto jeho skromnosť je však prepiata. Stačí sa nám pozrieť na jeho prácu. Už r. 1895 vydáva dejiny hlavného katolíckeho gymnázia v Banskej Bystrici. Napriek tomu, že ide o vyčerpávajúcu prácu, neváha oboznámiť verejnosť aj so svojimi novými poznatkami, ako to robí v r. 1900, keď k predchádzajúcej práci vydáva doplnky. 50. výročie rokov meruôsmých si pripomína prácu Banské Bystrica počas revolúcii 1848-49, ktorú vydáva r. 1898. Tematiku školstva dopĺňa prácou o minulosť ūdoveho školstva v Banskej Bystrici z r. 1899. Vo svojich bádaniach odbočil aj na pole kunsthistorie, keď r. 1901 publikuje odborný článok o vo volákedajšej pokladnici banskobystrického farského kostola. Ako osvetár r. 1902 oboznámuje verejnosť s pamäti hodnotou Banskej Bystrice a jej okolia, keď vydáva Sprievodcu po Banskej Bystrici a okoli. V r. 1903 zas vydáva rozsiahlejšiu monografiu o Banskej Bystrici v čase povstania Františka Rákociho II. O minulosť komorského domu v Banskej Bystrici vydáva prácu r. 1914. V tom čase už pracuje na monografií mesta Banské Bystrice, ktorá napriek tomu, že je jediná svojho druhu, sa nikdy nedostala na svetlo sveta vo vytlačenej knižnej podobe. Na sklonku svojho života sa potom ešte vracia k svojim bádaniam o histórii Banskej Bystrice a jej okolia. A tak mu v Maďarsku ešte vychádzajú nasledujúce práce: v r. 1925 o banskobystrických delo- a zvonolejároch, r. 1926 o banskobystrickom mestskom archíve, r. 1927 o minulosť zdravotníctva v Banskej Bystrici a r. 1929 rozsiahlejšia monografia o minulosť Lúčianskeho panstva. Toto je len prierez jeho tvorbou a naša bibliografia si nenárokuje na úplnosť. (Vynechali sme jeho príležitosné články, ako aj príspevky vo výročných správach gymnázia a pod.)

Prekážkou, ktorá bezpochyby zabránila väčšej publicite historických práce Emila Jurkoviča, nebolo len oných 100 rokov, ktoré nás delia od ich vzniku, ale aj jazyk, ktorý boli napisané. Je pochopiteľné, že v čase silnejúcich maďarizačných tendencií vtedajšej uhorskej vlády bolo nemožné, aby štátny zamestnanec, akým Emil Jurkovich ako stredoškolský profesor a neskôr oblastný školský Inšpektor bol, publikoval a vystupoval na verejnosti v inom ako maďarskom jazyku. Treba priznať, že Emil Jurkovič sa týmto tendenciám, napriek svojmu evidentnému slovenskému pôvodu, nijako nevzperal. Možno aj preto sa na neho neskoršia slovenská historiografia pozerá tak trochu cez prsty, označiac ho nálepou maďaróna a teda ho považujúc za neobjektívneho voči Slovensku a slovenským dejinám. Tento postoj je nespravidlivý, najmä ak nepoznáme jeho názory a jeho pohľad na dejiny tohto regiónu, ktorý prezentoval vo svojich prách. Emil Jurkovich vo svojom uhorskom patriotizme totiž vychádzal z predpokladu, že láska k vlasti, ktorou pre neho bolo vtedajšie Rakúsko-Uhorsko, vyvierala predovšetkým z lásky k svojmu najbližšiem, s svojim priateľom, svojmu mestu a jeho okoliu.

Isteže, ako každá láska, aj táto trochu zaslepuje a spôsobuje u neho istú nekritickosť. Ale na druhej strane s rovnakou otvorenosťou a vŕúcnosťou prijíma všetkých voľákedajších občanov, nielen Maďarov, ale aj Nemcov a Slovákov, všetkých tých, ktorí sa najväčšou mierou zaslúžili o slávnu história Banskej Bystrice, vtedy slobodného kráľovského mesta, ktoré sa aj pre Emila Jurkoviča stalo dočasnym domovom.

Imrich Nagy

Krátené pre potreby redakcie

CENTRÁLNA ČASŤ KREMnickéHO HREBEŇA – GÖRGEIHO TUNEL

Centrálna časť Kremnického hrebeňa je preslávená tým, že na jednej z jej rázsoch sa nachádza stred Európy a cez Skalku (Schranzenstein) prechádza 19. poludník. V útrobách pohoria boli ukryté rudy a minerály, ktoré v minulosti preslávili banské mestá Kremnicu a Banskú Bystricu. Najnižším bodom, sedlom medzi Skalkou a Vyhnátnou, viedla baníckym tunelom stará banícka cesta – strieborná – ktorá sa končila rovnako pomenovanou ulicou v meste nad Hronom. Bola známa už v 16. storočí. Vozili ňou striebornú rudu do hutí v Tajo ve Jabrikovej.

Vedľa skutočnosti, že na Suchej hore dominuje televízny vysielač, je oblasť Skalky známa najmä ako významné a vyhľadávané turistické a lyžiarske stredisko. Nachádza sa tam niekoľko chát a zotavovňa. No aj toto miesto má bohatú história. Na vrcholci Skalky nachádzame pamätné tabule, ktoré dokumentujú 2. obrannú líniu povstalcov v časoch SNP. Na ceste k tunelu chýba na mohutnej skale tabuľa, ktorú som videl na vlastné oči ešte v roku 1941. Bol na nej maďarský nápis v približnom znení: „Tadiaľto tiahol Artur Görgei s maďarskou armádou proti vojskám Františka Jozefa. Január 1849.“ Keďže Görgeiho vojská s vtedajšou ľažkou technikou, v snáhe vyhnúť sa obklúčeniu, prešli za Skalkou starým baníckym tunelom, aj tento od tých čias nesie meno

maďarského generála. Neskôr bol zavalený a až v závere 20. storočia ho turisti a iní milovníci prírody a pamiatok dali do pôvodného stavu. V tomto priestore sa nachádza pamätná tabuľa, ktorá dokumentuje, že pri tuneli operovala partizánska skupina plk. Markusa.

Kremnické pohorie je bohaté na prírodné úkazy. Na strmej, banskobystrickej strane sa nachádza mnoho tiesňav s vodopádmi, je tu veľa skalných zaujímavých útvarov. Na každom mieste sa zapísala aj história a dnes už ľažko objavujeme pozostatky po dávnej baníckej sláve.

Igor Chromek

TRH U BANSKEJ BYSTRICI

Sovzstupom baníctva sa v Banskej Bystrici rozvíjali aj rôzne obslužné činnosti, ktoré naď priamo či nepriamo nadvázovali. Patril medzi ne aj obchod s potravinami, remeselníckymi výrobkami a tzv. spotrebnným tovarom. Obchod sa uskutočňoval na trhoch konaných v meste každý deň. Známe sa ale stali týždenné – pondelkové trhy, na ktorých bola účasť kupujúcich i predávajúcich početnejšia ako po iné dni. Neskor, v 17. storočí, dostała Banska Bystrica prívilegium, podľa ktorého sa v meste mohli štyrikrát v roku konať aj „výročné“ jarmoky. Od roku 1677 boli týmito dňami 25. január, 1. máj, 1. september a 25. november.

Najstaršia zachovaná písomná zmienka o trhu, resp. tržnici v Banskej Bystrici, je z 80. rokov 15. storočia. Jej obsah pre mesto nevyznieva veľmi priaznivo. Uhorský kráľ Matej Korvín, ktorý sa tu rád zdržiaval, poslal mestskej rade „písom“ tohto znenia:

„**Budin, 3. augusta 1481.**
Matej Korvín oznamuje bansko-bystrickým mešťanom: Vítovi Mühlsteinovi, Jánovi Kolmanovi, Jánovi Koncovičovi a Jánovi Langovi, že pri jeho nedávnej návštive v Banskej Bystrici, kam sa prišiel zotaviť, nepriaznivo naň zapôsobila nevzhľadná tržnica na Námestí, kde sa predáva zelenina, mäso a rôzny nevzhľadný tovar. Tržnica námestie špatí, preto ich žiada, aby ju stadiaľ premiestnili inde.“

Obyvatelia Banskej Bystrice, ktorí predávali na trhu, resp. dodávali naď tovar, boli oslobodení od akýchkoľvek poplatkov a to na celom území Uhorska. Tieto výhody boli zakotvené priamo v mestských prívilegiach, udelených a potom opäťovne potvrdzovaných uhorskými kráľmi, ktorí nimi sledovali podporovanie a rozvoj banskej ťažby. Cudzinci (v tom čase všetci tí, ktorí neboli banskobystrickými mešťanmi) mohli na trhu predávať tovar len po zaplatení poplatku, ktorý určila mestská rada. Z neho potom financovala rôzne verejné stavby a údržbu cest.

Zeleninový trh na Hornom námestí (r. 1929)

kofy“ často predkupovali tovar v blízkom i vzdialenejšom okolí a potom ho so ziskom predávali na trhu.

Z tohto obdobia sa zachovalo aj niekoľko archívnych záznamov, z ktorých si možno urobiť reálnejšiu predstavu o vtedajšom živote i o kolorite na tunajšom trhu:

10. január 1525:

„Na banskobystrickom trhu boli 27. septembra 1524 pristihnutí pri predávaní zlého masla Vavrinec a Krištof z mestecka Hybe. Nedali na upozornenie mestského orgánu, boli zadržaní a tovar – 20 opálok masla im bol sčasti zabavený v prospech banskobystrického špitála, sčasti spálený. Po intervencii a zaručení sa viacerých občanov boli prepustení. Mestská rada upustila od potrestania, iba peniaze, ktoré u nich našli, prepadli v prospech poškodených zákazníkov.“

12. august 1533:

„Na banskobystrickom trhu sa dostali do obehu falošné mince, razené na Muráni. Pekárka Agáta Peckhinová, bývajúca u vdovy po notárovi Kolmanovi, ich dostala za chlieb. Chcela nimi platiť za pivo, no napokon nimi vyplatila obilie dvom poddaným z Mičinej. Tito nimi zase zaplatili za obilie na bojnickom hrade, za

čo ich tamojší kastelán dal zavrieť. Svedkyne: Žofia Zceschinová z Banskej Bystrice a istá Veronika z Čerína nevypovedali jednoznačne, preto mestský súd konanie odročil.“

O niekoľko týždňov neskôr sa mestská rada rozhodla „otestovať“ miestnych mäsiarov a ich ceny:

30. september 1533:

„Mestská rada kúpila 2 voly po 12,50 Fl. (zlatých) na skúšku, či mäsiari nepredražujú svoj tovar. Zistilo sa, že hodnota kože je 1,80 Fl., hodnota mäsa, loja a výška nákladov spolu 11,25 Fl., celkovo 13,05 Fl. Na základe tejto skúšky sa určia ceny.“

O niektorých praktikách pri obchodovaní a obchádzaní, resp. neobchádzaní vtedajších predpisov a nariadení svedčí aj dobový záznam zo 14. novembra 1533:

„**Valentín Schneider žaluje istého Lacka z Krakova ...:**

po prvé: zarába na obchode s Bystricami a predsa na Bystricu nadáva, napríklad nedávno v Schneiderovej vinárii, ... že by bolo treba toto mesto znova vypáliť ... dosvedčil to i výčapník Ondrej a prachár Klimko.

po druhé: hnevá sa na mesto najmä preto, že mu zhábal a znehodnotilo falošné mince a ešte bol aj uväznený.

po tretie: Lacko poškodzuje tunajších mešťanov predkúpou vína, ktoré skladuje v Kráľovej na ujmu mestských prívilegii.

Lacko sa bránil tým, že na mesto nenadával, zhábané peniaze neboli jeho, ale patrili Jánovi Zápol'skemu, za čo bol on neprávom stíhaný a napokon víno kúpil pre Krakov a dal si ho iba Radvanskovcom uschovať, keď tadto tiahli Katzianrove jednotky. ... Konanie bolo pre nedostatok dôkazov odročené.“

Svedectvom toho, že mestskej rade záležalo na tom, aby pomery a podmienky obchodovania na banskobystrickom trhu boli usporiadane a čo najspravidlivejšie, je aj nariadenie vydané 3.10. 1536:

„**Štatút mesta o flárkach (kofách).** Vzhľadom na to, že flárky predkupujú rôzny tovar, ktorý potom predávajú na trhu za premrštené ceny, rozhodla sa mestská rada zakázať im predkupovanie i priekupníctvo. Prístup na trh sa im dovolí len vo svätočné dni, kým vo všedné dni musia ísť pracovať. Z tohto ustanovenia sa povoluje výnimka 16 starým kofám, ani tiež však nesmú tovar predkupovať. (pripojený je ich zoznam s uvedením domov, v ktorých bývajú v podnájme – zväčša na Námestí).“

Popri trhovisku na Hlavnom námestí (Ringu) sa od 16. st. obchodovalo aj na Hornom námestí. Tento stav sa v meste nemenil ani počas nasledujúcich storočí.

Tradícia trhov sa v meste udržala až do polovice 20. storočia. V rokoch 1939 – 1941 mesto vybudovalo novú – murovanú tržnicu na Hornom námestí (v miestach niekdajšej promenády). Tá slúžila Banskobystricu nom i „cezpolným“ až do roku 1996, kedy ju asanovali. V tom istom roku na jej mieste „vyrástla“ nová, o niečo modernejšia.

Z roku 1924 sa v archíve mesta zachoval zaujímavý dokument, ktorý súčasníkom môže lepšie priblížiť dobu a pomery, ktoré v období I. československej republiky sprevádzali obchodovanie na banskobystrickom trhu. Zastupiteľský zbor mesta 23. XII. 1924 schválil „**Tarifu miestnych poplatkov trhových mesta Banskej Bystrice**“. V nej stanovil pevné sumy poplatkov za tovar predávaný na mestskom trhu a takmer vyčerpávajúco obsiahol rôzne formy jeho predaja, ku ktorým určil jednoznačné a pevné taxy.

Ján Baláž

Pramene:

Štátny archív Banska Bystrica: Mesto Banska Bystrica 1850 – 1945
MATULAY C.: Mesto Banska Bystrica – katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536
SLANÝ J.: Banskobystrický trh v období rozmaru medenorudného baníctva na Slovensku (1495 – 1570); In: Stredné Slovensko 9, zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici

Tarifa miestnych poplatkov trhových mesta Banskej Bystrice.

Jedným z dôležitých príjmov miest boli aj trhové poplatky. Mestá si ich výšku riešili individuálne a s prihľadnutím na charakter regiónu. V tomto zmysle je určite zaujímavá i „Tarifa miestnych poplatkov trhových mesta Banská Bystrica“ z r. 1924, ktorú prinášame v odpise i s dobovými odlišnosťami v pravopise.

I. Od zvierat

a./ od kusa rôzneho statku.....	
b./ od kusa koňa.....	
c./ od kusa telata z pod cecka, kozy, ovce.....	
d./ od kusa žriebäta, somára, mulice.....	
e./ od kusa ošípanej: chudá 1.-, vykrmená 2.-.....	
f./ od kusa prasaťa alebo baranca z pod cecka.....	
g./ od kusa morky a husy.....	
h./ od kusa kohútka, sliepkov, kačky.....	
i./ od kusa kuráta, holuba.....	
j./ od kusa diviny, ako srna a pod.....	

b./ od brúsičov za každý započatý deň.....	1.-
c./ od kupcov obrazných za každý započatý deň za 1. m ²	-.80
d./ od kolotočov za každý započatý deň za 1. m ²	-.50
e./ od podomových kupcov za každý započatý deň.....	1.-
f./ od bûdov predstavenia za každý započatý deň za 1. m ²	-.50
g./ od všetkých tých, ktorí na trhu sem i tam chodiac predávajú.....	2.-
h./ od prázdnych vozov.....	1.-
i./ od surových koží:	
a./ za ovčiu, telaciu a koziu.....	-.40
b./ za koňskú a hovädzu.....	-.80
c./ za irchu.....	-.80

II. Od ľarchy pešiakov, ked' továr v ruke držia alebo na chrbe odpredávajú.

a./ od každodenných potravných článkov, ako mäso, múka, ovocie, zemiaky... .50h.	
b./ od masla a tvarohu od klg.....	-.20h.
c./ od smotanky od litra.....	-.20h.
d./ od mlieka za každý liter.....	-.04h.
e./ od vajca.....	-.02h.

III. Od predaja z voza, bez ohľadu na jakosť tovaru na voze sa nachádzajúceho.

a./ od voza jedným ľažným dobytkom.....	3.-Kč.
b./ od voza dvoma ľažnými dobytkami.....	4.-Kč.
c./ od voza troma ľažnými dobytkami.....	5.-Kč.

IV. Od káry človekom alebo jedným ľažným

DOBYTKOM tahanej bez ohľadu na tovar..... 1.50Kč.

V. Pri predaji v šiatre za každý m² zaujatého priestora.

priestora bez ohľadu na jakosť tovaru..... -.50h.

VI. Pri predaji na laviciach alebo lešeniach

za každý m² zaujatého priestora bez ohľadu na jakosť tovaru..... Kčs. -.50

VII. Pri predaji na zemi za m² zaujatého priestora.

a./ od každodenných potravných článkov ako: mäso, múka, ovocie, zemiaky... .40
b./ od iných..... .50

VIII. Miešané.

a./ od komédiantov za každý započatý deň za zaujatý m² do 200 m²..... .50
vyše 200 m²..... .25

BANSKOBYSTRICKÝ MEDENÝ VÝPLATNÝ ZNAK Z ROKU 1597

Mohlo by sa zdať, že hnuteľných pamiatok na medený vek slávy Banskej Bystrice je v zbierkovom fonde Stredoslovenského až-až a že už by bolo ľažko nájsť niečo nové a zaujímavé. Archeologický výskum v areáli mestského hradu z leta 1996 však potvrdil opak.

V rôznorodom nálezovom materiáli pozostávajúcom z keramiky, kovových a iných artefaktov, ako aj 113 ks prevažne stredovekých minci sa objavil aj nenápadný medený pliesok v tvare nerovnostranného osemuholníka o rozmeroch 17 x 12,5 mm. Pri podrobnejšom preskúmaní by ste na ňom objavili výrazne štylizovaný renesančný bansko-bystrický erb. Azda by ste zare-

gistrovali aj iniciály N – S, ktoré skracujú nemecký alebo latinský názov nášho mesta čiže Neu-Sohl resp. Neo-Solum. Hore je umiestnený letopočet s trocha atypickým rozdelením cifier: 1597. Tento výplatný znak - označovaný vo svojej dobe ako „cajch“ alebo poslovenčene „ciacha“ – pravdepodobne slúžil na evidenciu,

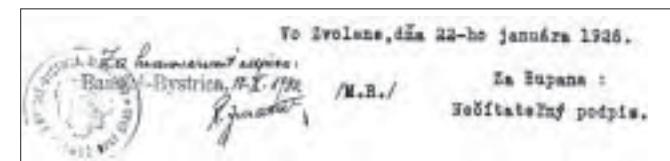

registráciu, prípadne aj kontrolu platieb súvisiacich s obchodou činnostou v meste. Jeho majiteľ sa ním mohol napr. mestským drábom preukázať, že zaplatil myto, trhový poplatok (Markgelt) alebo taxu za použitie mestskej väznice. Účel, ktorý sme uviedli ako posledný, pozná napr. nemecká literatúra odvolávajúca sa na početné numizmatické pamiatky tohto druhu z Norimberga. Hoci nemožno vylúčiť, že mohol slúžiť aj ako poddanší výplatný znak na evidenciu roboty mestských poddaných z okolitých obcí (Ulmannka, Podlavice, Majer a pod.), predsa takýto spôsob použitia považujeme za menej pravdepodobný.

S určením tejto pamiatky sme nemali veľa starostí, nakoľko ju ešte na začiatku 20. storočia publikoval maďarský numizmatik Ödön Gohl. Myline sa však domnieval, že ide o banský výplatný znak. O jeho súvislosti s Banskou Bystricou vyslovil tiež iba hypotézu. Avšak nález jedného exempláru priamo v historickom jadre niekdajšej medenej metropoly Európy jednoznačne potvrdzuje, že v tomto smere sa už tento významný bádateľ nemýli.

Nepochybne miestom jej výroby t. j. razby popisovanej ciachy bol bansko-bystrický medený hámor. Po roku 1997 sa stala logom bansko-bystrickej pobočky Slovenskej numizmatickej spoločnosti, aby roku 2002 poslúžila aj ako predloha pre zaujímavý suvenír z jubilejnej 50. aukcie tejto organizačnej jednotky (na obr.).

Marián Bovan

Názvy potokov v Banskej Bystrici a okolí

Názvy vód (hydronymá) predstavujú významný doklad nielen historickej lexiky našich predkov, ale niekedy môžu pomôcť aj pri odhalovaní osídľovania, vypovedajú o etnickom zložení a pod.

Najstaršie názvy si dochovávajú najväčšie a z hľadiska orientácie i hospodárskeho významu najdôležitejšie vodné toky. V Banskej Bystrici je to, prirodzene, rieka Hron, ktorá do svojho koryta prijíma množstvo ďalších menších tokov. Najstarší zápis názvu **Hron** sa dochoval z rokov 166 až 180 ako **Granova**, roku 1075 v podobe **Gron**. Vyskytujú sa aj podoby **Grana** (1157), **Gran** (1209), staršia maďarská podoba **Goron** (1209), z ktorej vznikla novšia podoba **Garam** (1697), latinská **Granus** (1603), názvy ovplyvnené ľudovou etymológiou – **Hrom** (1808) a nárečová podoba (najmä na hornom Pohroní) **Hrôn**. V. Šmilauer vo svojej priekopníckej práci *Vodopis starého Slovenska* (1932) uvádzá niekoľko etymológií tohto názvu – ilýrske, keltské, slovanské i germánske. Vzhľadom k tomu, že prvý zápis je z obdobia pred príchodom Slovanov na toto územie, môžeme uvažovať o germánskej etymológií – názov Hron pochádza zo staronemeckého pomenovania **Gran-ahua** (gran = smrek, ahua = voda). Motívaciou pomenovania rieky bol teda porast smreka blízko jeho brehu.

Ďalšie prítoky Hrona v lokalite Banskej Bystrice sme vymedzili vtokom Rakytovského potoka po Selčiansky potok. Zaujímavosťou tohto úseku je, že všetky prítoky Hrona sú pravobrežné, pretože na ľavom brehu Hrona sa nachádza Urpín. Priamych prítokov Hrona je 11 – ide o potoky: **Rakytovský potok, Kremnička, Kalník, Bukovica, Malachovský potok, Udurna, Tájovský potok, Bystrica, Potôčik a Selčiansky potok**. Tieto prítoky hodnotíme ako primárne alebo prítoky

Dokončenie zo str. 1.

Ako permoník skúšal baníkov

Jeden baník Nácko veľmi málo zarábal. Raz prišiel k nemu permoník a povedal, že mu poradi, ale sa musí s plácou rozdeliť. Baník súhlasiel a odvtedy sa mu veľmi darilo. Keď však rátal mzdu, prišiel opäť k nemu ten permoník a pýtal si svoj podiel. Baník ráta: „jeden tebe, jeden mne, jeden tebe, jeden mne ... naostatok jeden dukát zvyšoval. Tak Nácko zobrajal čakan, že ho roztne na polovicu. No permoník mu zachytil ruku a nechal mu celú mzdu za to, že bol spravodlivý. Keby sa nebol chcel spravodlivo rozdeliť, zle-nedobre by sa mu povodilo.“

(Zaznamenané v Banskej Belej pri Banskej Štiavnici v roku 1986.)

S rozprávaním o permoníkoch je spojený aj motív úpadku baníctva.

Prečo permoníci odišli do Sedmohradská

Kedže permoníci baníkom pomáhali, zmyseli si tito, že sa im odmenia. Pošli im nové šaty a aj čižmičky a nechali im to v bani na mieste, kde sa s nimi stretávali. Permoníci si to však zle vysvetlili v domienke, že sa baníci za nich hanbia, opustili bane a odišli do Sedmohradská. A od tých čias už baníci nenašli ani zrnko zlata a bane začali upadať.

(Zaznamenané v Krahuliach pri Kremnici v roku 1929, v Banskej Belej pri Banskej Štiavnici v roku 1987.)

Banské biele žienky

S baníckymi námetmi v Ľudovej slovesnosti sa v okolí Banskej Bystrice stretnereme v starých baníckych osadách – v Špannej Doline a na Starých Horách. Na rozdiel od rozprávaní o banskem duchovi, ktorý bol naklonený pomáhať baníkom, ale iba svedomitým a pocitivým, poslúchajúcim jeho varovania a výstrahy, sa tu objavuje viera v dobré banské biele žienky. Tieto žienky boli považované za strážkyne baníckych domácností a malých detí. Chránili tiež baníkov pred morovými nákazami. Banícke matky si ich snášili nakloniť a preto im dávali na uhol domu kúsok chleba, alebo jabĺčko.

Išiel baník domov z práce zo Španej doliny cez cintorín a tam uvidel tri biele žienky tancovať a spievavať: „Kde bude mor, bude mor, no v Starých horách nebude!“

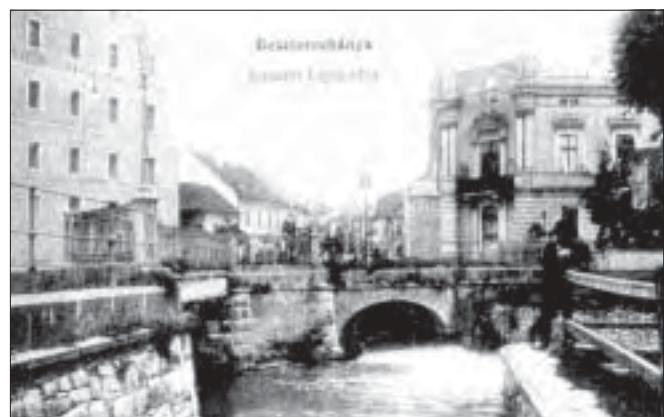
Baník sa vylakal, ale na druhý deň išiel znova cez cintorín domov a opýtal sa ich: „A prečo nebude?“ A žienky spievali: „Keby baníci vedeli, od čoho by nemreli, vandelička, benderenčok, to je dobrý korienčok. Keby si to varili, ani by morom nemreli!“

Tak baníci zo Starých Hôr potom robili a cholera ich obišla...

Jolana Darulová

1. stupňa. Do nich sa však vlievajú ďalšie vodné toky (sekundárne, terciárne... prítoky), takže celkovo sme zistili 152 potokov (z tohto počtu len samotná Bystrica prijíma 103 ďalších potokov).

V tomto súbore názovov sú najviac zastúpené pomenovania potokov, ktoré boli motivované názvom osady alebo lokality, cez ktorú pretekajú – **Rakytovský potok, Kremnička, Malachovský potok, Tájovský potok, Skubínsky potok, Jabrikovský potok, Kordicky**

Dobová pohľadnica (medzi rokmi 1907 - 1918) zobrazuje sútok potoka Bystrica a mlynárskeho kanála. V pozadí začiatok Dolnej ulice. Zo súkromnej zbierky J. Baláža.

potok, Sásovská voda, Starohorský potok, Jelenský potok, Rybovský potok, Harmanec, Selčiansky potok. Naopak, niektoré hydronymá motivovali vznik osadného názvu. Tak je tomu aj pri pomenovaní Banskej Bystrice. Potok, ktorý sa vlieva do Hrona pri Štadlerovom nábreží, sa nazýva Bystrica. Tento názov vznikol zo všeobecného podstatného mena *bystrica*, čo znamená čistá, rýchlo tečúca voda (aj *bystrina*). V súčasnosti sa tento potok nazýva aj **Bystríčka**. Zmena názvu súvisí s tzv. onymickou homonymiou (bližšie Krško: Hydronymia povodia Turca, 2003, s. 21), javom, pri ktorom máme rovnaké pomenovania, ktoré však označujú rôzne objekty rôznych sústav vlastných mien – Bystricu môžeme považovať za potok, osadu, pohostinstvo... Aby sa zamedzilo takémuto javu, objekty rôznych sústav sa pomenujú odlišnými názvami (Bystrica – osada, Bystrička – potok).

Pôvodné pomenovanie potoka **Riečka**, motivovalo pomenovanie rovnomennej osady. Dnešný názov tohto potoka je však **Riečanka**, pričom sme zaznamenali aj historické názvy **Lúkovo** a zložený názov **Riečanvoda**.

Časť názovov potokov vyjadruje kvalitu vody, farbu, silu, teplotu toku, tvar a hlbku koryta – napr.: **Dobrá voda, Kalník, Múťanský potok, Farebný potok, Zelená, Biely potok, Čierny potok, Zlatý potok, Tichá, Chladná, Škaredý potok, Hlboký potok, Malé koryto...**

Najviac pomenovaní potokov (najmä v horských častiach povodí) bolo motivovaných názvami časťí (terénnymi názvami), cez ktoré tiež potoky pretekajú: **Bukovica, Pri Mlyne, Kutiny, Posviacaná, Kopanice, Kamenná, Lajštroch, Na lúčke, Na Dorisku, Dolina, Na pažiť, Trstie, Lopušné, Na Dolinku, Studené, Široký bán, Jerganka, Laskomer, Nádejov, Pancierová, Hrabové, Vozná, Čabrad', Krivé, Malá Medvedia, Medvedia, Obermajerová, Malá Zelená, Malá Križna, Košiar, Do Piatej, Prostredná, Cigánska, Krčmárka, Horná Richtárová, Kvasničky, Ramžiná, Malá Turecká, Turecká lúka, Úplaz, Haliar, Hájka, Puterky atď.**

Niekolko názvov potokov motivovali pomenovania samôt, cez ktoré pretekajú (názvy samôt vznikli podľa osobných mien majiteľov pozemkov): **Straková, Muchová, Lauková, Bulíková, Harajčová, Gajdošová, Benko, Šriancová, Čutková, Cigárovo, Leleková, Andrašová, Rosová, Motyčková...**

Presná analýza všetkých názvov vodných tokov Banskej Bystrice a okolia by presiahla možnosti tohto časopisu a nesplnila by svoje poslanie. Preto prinášame len časť z projektu *Hydronymia povodia Hrona*, ktorý by mal byť súčasťou veľkého a ojedinelého projektu *Hydronymia Slovenska*, ktorý sa pripravuje v spolupráci viacerých vysokoškolských pracovísk a Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave.

Veríme však, že táto zaujímavá problematika osloví viacerých čitateľov, ktorí sa zaujímajú o históriu Banskej Bystrice a Horehronia.

Jaromír Krško

Srdce ako kus chleba

Usmyiaty a s dobroprajnou tvárou, žičlivý a ústretový, ochotný podať ruku a vždy pomôcť, majúci naporúdzí dobré slovo, taký bol Ivan Plintovič. Požehnaný ľudskostou.

Ktože spočítia študentov, ktorým sa počas svojho päťdesiatročného učiteľského pôsobenia rozdával... Nespočitatelné sú jeho žičlivé recenzie a lektorské posudky, ktorými povzbudzoval začínajúcich mladých autorov, z ktorých mnohí sa skvejú svojím dielom v básnickej a spisovateľskej obci.

Prof. PhDr. Ivan Plintovič, CSc. je autorom mnohých monografií, vedeckých štúdií, vysokoškolských učebníčkov, prologov a epilogov v knihách, editora bibliofilie, antológii a výberov básničiek, zostavil niekoľko zborníkov literárnych prác zväčša stredoslovenských spisovateľov a básnikov.

„Potichu vošiel do básne...

Nebolo veľa takých, ktorí dokázali svoju erudíciu, citom pre slovo, myšlienku, ozdobu dláždiť cestu k literatúre.

Ivan Plintovič (*2. 6. 1923 Bodorová †10. 11. 1997 Banská Bystrica)

Profesor Plintovič dokázal neodradit, takne upozorňovať na bolačky, skôr povzbudzovať ako zatracovať, radšej stavať ako rúcať, i keď to prvý je ľahšie, veľmi ľahké – ako pluhom orať, drieť, keď nad hlavou plávajú turčianske a neskôr bystrické vánky a nebo je také prenádherné – dívať sa dolu – snažiť sa dostať do srdca chleba. Dokázal siahnúť do seba, do svojich najhlbinnejších podstát, do svojho najintímnejšího ja a čosi vytiahnuť – čosi ako dar – odlamovať z ľudskosti, človečenskosti a rozdávať až do konca...

Dokázal literatúrou vplývať, formovať charakter, k literatúre sa modlit, zaplniť ňou prázdný stôl, prázdne ruky, srdcia, s literatúrou spávať, do nečasu i času jej navoskovať krídla a ak doletí na druhý breh, nechat ju slobodne sa rozhodovať“ (Jozef Tatár)

Profesor Ivan Plintovič mal rád štučí hlad po poznani. Najväčšiu rozkoš v živote mu spôsobovalo hladno hľadať, mûdro myslieť, neutichajúco tvoriť. So svojím plintovičovským syndromom dobra mysel vždy na onen ľudský fenomén v človekovom vnútri. Zdôrazňoval, že poslaním človeka je

človečiť a učlovečovať svet a život.

Slavomíra Očenášová-Štrbová

Ján Cikker a Banská Bystrica

Hudobný skladateľ Ján Cikker je rodákom z Banskej Bystrice, ku ktorej sa vždy hrdo hlásil. Ako dieťa veľmi skoro stratil otca a preto vyrastal len s matkou. V ľažkých rokoch 1. svetovej vojny sa pani Cikkerová snažila prostredníctvom vyučovania hry na klavíri zlepšiť finančnú situáciu rodiny. Malý Janko bol vždy pri matke a tak sa mu pomaly a nevstieravo dostávali tóny klavíra do povedomia a hudba sa stala prirodzenou súčasťou jeho života. S týmto obdobím sa viažu aj jeho prvé interpretačné a kompozičné pokusy.

Základnú školu a Gymnázium Andreja Sládkoviča vychodil v Banskej Bystrici, kde sa až do roku 1918 vyučovalo po maďarsky. Po vzniku Česko-slovenskej republiky prišla do škôl slovenčina, čo Cikker vrelo privítal. Mladý gymnazista sa pohyboval v okolí ľudu, ktorí boli väčšinou turisti. Aj ich zásluhou dokonale poznal okolie Banskej Bystrice. Táto záľuba ho neopustila po celý život a bola inšpiračným zdrojom pre jeho tvorbu. Mimochodom, na potulkách po okolí sa zúčastňoval aj Viliam Figuš – Bystrý. Strelutnia s ním urobili na Cikkera silný dojem. Počas gymnázia sa vzdelával v hre na klavíri, bol činný ako interpret na školských a mestských slávnostach. Jeho ambície však siahali oveľa ďalej. Prispieval sa na prijímacie skúšky na pražské konzervatórium. Bol úspešný a po absolvovaní školy nastúpil na Majstrovskú školu v Prahe, kde sa zdokonaľoval v kompozičnej tvorbe pod vedením Vítězslava Nováka. Cikker si s ním rozumel nielen umelecky, ale spájala ich aj láska k prírode a ľudovej kultúre. Po návrate z Prahy sa rozhodol pokračovať v štúdiu vo Viedni na Hochschule für Musik. Po roku odchádzal na Slovensko.

Banská Bystrica bola vždy miestom, kam sa rád vracal. V roku 1944 pod vplyvom vojnových okolností sem znova prichádzal z Bratislav. Stáva sa účastníkom Slovenského národného povstania – komponuje pre vzniknutý Slobodný slovenský vysielač znelku, ktorá sa v konečnej podobe stáva

Ján Cikker (*25. 7. 1911 Banská Bystrica †21. 12. 1989 Bratislava)

Povstaleckým pochodom. Cikkera natoliko vnímal verejnosť cez médiá v súvislosti so SNP, že i operu Obliehanie Bystrice považovali za dielo s povstaleckou tematikou. Ide však o komický príbeh odohrávajúci sa v slovenskom prostredí. Predlohou mu bol román maďarského autora Kálmána Mikszátha.

Ján Cikker ostane navždy zapísaný v povedomí obyvateľov Banskej Bystrice ako skladateľ oddaný slovenskému národu, ako autor mnohých opier, orchestrálnych skladieb, komornej a zborovej tvorby, scénickej hudby, hudobných kompozícií pre klavír i spev.

Keby sme sa dnes vybrali po stopách Jána Cikkera v Banskej Bystrici, mohli by sme navštíviť jeho dom na Námestí Štefana Moyzesa 9 (sídlo poistovne Kooperativa), vypočuť si jeho opery v Štátnej opere Banská Bystrica, prípadne navštíviť vystúpenia Akademického speváckeho zboru Jána Cikkera pri FHV UMB v Banskej Bystrici, ktorý je hrdým nositeľom umelcovho mena. Naša hudobná mláďa má zase možnosť vzdelaťať sa na Základnej umeleckej škole Jána Cikkera. A práve z iniciatívy tejto školy sa každoročne už od roku 1993 koná celoslovenský Detský hudobný festival Jána Cikkera. Ide o interpretáciu súťaž, ktorá je charakteristická tým, že každý rok ponúka priestor pre umeleckú prezentáciu detí v rôznych nástrojových obsadeniach (hra na klavíri, hra na akordeóne, hra na sláškovicích a dychových nástrojoch).

Tento rok sa konal jej 11. ročník. Súťažilo sa v hre na klavíri, v štyroch kategóriách podľa veku súťažiacich. Súťaže sa zúčastnilo 102 interpretov zo 47 ZUŠ na Slovensku. Poroty hodnotiace výkony si mohli vypočuť nemalé množstvo výborných výkonov. Laureátom súťaže sa stal Andrej Krištof z ZUŠ Ružomberok.

Organizátori Detského hudobného festivalu pod vedením pána riaditeľa Róberta Tatára si každoročne dávajú pred seba cieľ nielen pozdvihnuť a umocniť systém výchovy mladých umelcov, ale aj neustále oživovať meno nášho vynikajúceho hudobného skladateľa Jána Cikkera.

Janka Škvarková

Štefan Žáry
Návšteva

Nuž zavítal som do Pohronia, kde hojdala ma kolíska, kde všetky spieže detstva zvonia a každá z nich ma poíška.

Kdeže je rínek piatočný, jak Skutecký ho namaľoval? Kde rožný statok jatočný, čo pred smrťou si zastrečoval? Sťa stríďatko sa za plot schoval, v medzierke najdúc prítulok, kým zajala ho drsná poval, špinavý mestský bitúnek.

Kdeže je dávny kolotoč? čo robí chmúrne gymnázium? Snád prevítal ho črvotoč, či vzbíklo ako magnézium. Už zabudli sme na gaudium, na konziliá, karcery. Len vietor čuchrá agáciu a v spomienkach sa večerí.

Kde tržia teraz sedliačky, pred Nemeckým, či pri Trojici? Fazuľa, kópor, zemiačky, plod prvy lesný ružolíci. Viem, natrápia sa pri trhlici nad kostrbatým pazderom. Odťali biede, prašnej psici, chvost ako dravým jašterom.

Odkiaľ to slovo bájnych hier? Kde si tie sladké hlásky zbieraj? Prečo sa volá Laskomer? Že extenzitu lásky meral jak neúprosný svedok – herald, značiac jej kles i stúpanie, škrip ostrice i cinkot perál, odvrhnutie i úfanie?

Štefan Žáry (*12.12. 1918 v Poníkach). R. 1929 - 38 študoval na gymnáziu vo Zvolene a v Banskej Bystrici, 1938 - 42 slovenčinu a nemčinu na Filozofickej fakulte Slov. univerzity v Bratislave. R. 1942 nastúpil na vojenskú prezenčnú službu a bol odvelený na taliansky front.

Po oslobodení pracoval v redakcii Národnnej obrody ako dopisovač ČTK v Ríme. Neskoršie vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ, od r. 1970 sa venoval profesionálnej literárnej tvorbe. Vydal viac ako 50 knižných publikácií. Patril do skupiny nadrealistickej básnikov. Okrem bánskych zbierok, bánskych pásiem a kník veršov písal i epickej žánre so spomienkovým i biografickým charakterom.

Náteraz poslednou knihu spomienok je zbierka noviel Ktorísi deň z konca leta (1998), ktorá zachytáva atmosféru na banskobystrickom gymnáziu i v meste krátko pred rozpadom republiky.

Štefan Žáry žije v Bratislave, ale rád sa do Banskej Bystrice vracia.

Počiatky prospektorstva a ťažby medenej rudy na Španel Doline

Dokončenie zo str. 3.

Podnetom pre archeologický výskum boli nálezy kamenných mlatov (pravekých nástrojov na rozťikanie rudy), ktoré robotníci v triediarni zachránili z transportných pásov počas obnoveného spracúvania hlušiny v závode Rudné bane - Špania Dolina. Tieto pochádzali zo stredovekých hálid, do ktorých sa dostali sekundárne. Práve tieto mlaty, ktoré zachránili pracovníci Geologickeho prieskumu v Banskej Štiavnicki a odovzdali ich do zbierok Slovenského banského múzea (ďalej SBM) v Banskej Štiavnicki, boli prvými dokladmi pravekej ťažby medi na Slovensku. Počas archeologického výskumu PhDr. Zory Liptákové zo SBM a doc. Antona Točíka, DrSc. z Archeologickej ústavu SAV v Nitre, sa zdokumentovali v teréne miesta s najstaršou ťažbou, ktorá sa koncentrovala v sedle na hrebeni medzi dolinami Richtárová a Piesky a na prilahom svahu Glezúru. Tu sa zistila aj najväčšia koncentrácia mlatov na Pieskoch. Do dnešných dní vieme o existencii okolo troch stoviek mlatov, ktoré sa nachádzajú v zbierkach múzeí, rôznych inštitúciach a v majetku súkromných zberateľov.

Kamenné mlaty sú prevažne riečne okrúhiaky pochádzajúce z rieky Hron a menej zo Starohorského a Bystrického potoka. Praveký baník ich nevyberal náhodne, ale cielene tak, aby okrúhiaky tvarovali, hmotnosťou a horninou prispôsobené a upravené plnili svoju funkciu. Okrem riečnych okrúhiakov sa často vyskytujú mlaty vyhotovené z kremenza z Veľkej Fatry a Nízkych Tatier, z granodioritov, amfibolitov, vápenca a tiež z andezitov z oblasti Kremnických hôr. Mali hmotnosť od 1 kg vyššie (aj viac ako 2,5 kg). V strede bol umiestnený žliabok, ktorý slúžil na upevnenie k porisku. Mlaty sa v pravke používali na rozťikanie výtaženej rudy a preto silný úder vyžadoval pružné porisko. Na drenáre rudy sa používali kamenné podložky, ktoré sa okrem Španej Doliny našli aj na viacerých miestach v Európe a v Ázii.

Datovanie najstaršej ťažby medi na Pieskoch sa spája s obdobím eneolitu, neskorej doby kamennej (2. tisícročie pred Kristom). Predpokladá sa tiež, že od starej doby bronzovej sa na tejto lokalite spracúvala med' priamo na mieste, t.j. že sa drvíla a pražila. Revír v Pieskoch reprezentuje na Slovensku jedinú ťažobnú pravekú lokalitu a zároveň miesto s najväčšou koncentráciou kamenných mlatov v Európe.

Marta Mácelová

Literatúra:

- TOČÍK, A., BUBLOVÁ, H.: Príspevok k výskumu zaniknej ťažby medi na Slovensku. Študijné zvesti SAV v Nitre 21, Nitra 1985, s. 47-121.
LIPTÁKOVÁ, Z.: Kamenné mlaty zo Španej Doliny, okr. Banská Bystrica. Archeologické rozhledy 25, 1973, s. 72-75.
ŽEBRÁK, P.: Další doklady pravékej ťažby mědi v Španí Dolině-Piescích. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1985, Nitra 1986, s. 256-257.

ZLATÝ UEK BANÍCKEJ SLÁUY OSADY PIESKY

Dejiny boli voči tejto osade naozaj nespravidlivé. Ved' najmä jej vdačila Banská Bystrica na rozhraní stredoveku a novoveku za svoju povesť medenej metropoly Európy! V polovici 13. storočia si práve tu začali otvárať Bansko bystricáni medenorudné bane. Najstaršia zmienka o nej pochádza z roku 1263, keď ju uvádzali ako **Mons Pyrosus**. Vďaka intenzívnej banskej činnosti nadávazujúcej azdu aj na stopy po činnosti včasno dejinných prospektorov, tu čoskoro vyrástli dva revíry. Severný - s rudnými náleziskami čiernej medi a južný - s rudou, ktorá sice obsahovala menej striebra, ale bola bohatšia na kvalitný červený kov a ktorá bola rozhrádzajúcou surovinou pre prestlávané bansko bystrické mediaristvo.

K významnejším majiteliom tunajších baní v 2. polovici 14. storočia patril zámožný bansko bystrický mešťan a svojho času aj ríchtár Peter Karoli. Jeho rozsiahle nehnuteľné imanie sa medzičasom rozdrobilo. Až v druhej tretine 15. storočia sa ho pokúsil sústredit' a sceliť aspoň na krátke obdobie Štefan Jung, zvaný Schwamgrätel. Ani zdaleka však nevlastnil všetky banské zariadenia v Sandbergu, ako sa táto osada označovala vo vtedajších nemeckých listinách. Z nich možno výčítať, že tí druhí tunajši ťažiači robili jeho vlastným i nevlastným potomkom nemalé ťažkosti, o ktorých sa dozvedel až v Nemecku. Po niekoľkých desaťročiach by sme v zozname významnejších majitielov jednej piesockej bane na med' a zelenú farbu našli aj Veita Mühlsteina, zvolenského podzupana a kremnického komorského grófa. Inú časť pôvodných jungovských majetkov po Štefanom synovi Jakubovi, špitálskom farárovi, získali niekedy v posledných desaťročiach 15. storočia Benedikt Glocknitzer a Michal

Banský kompas podľa kresby na banskej mape z r. 1770

storočia sa ho pokúsil sústredit' a sceliť aspoň na krátke obdobie Štefan Jung, zvaný Schwamgrätel. Ani zdaleka však nevlastnil všetky banské zariadenia v Sandbergu, ako sa táto osada označovala vo vtedajších nemeckých listinách. Z nich možno výčítať, že tí druhí tunajši ťažiači robili jeho vlastným i nevlastným potomkom nemalé ťažkosti, o ktorých sa dozvedel až v Nemecku. Po niekoľkých desaťročiach by sme v zozname významnejších majitielov jednej piesockej bane na med' a zelenú farbu našli aj Veita Mühlsteina, zvolenského podzupana a kremnického komorského grófa. Inú časť pôvodných jungovských majetkov po Štefanom synovi Jakubovi, špitálskom farárovi, získali niekedy v posledných desaťročiach 15. storočia Benedikt Glocknitzer a Michal

Banská Bystrica má v meste a vo svojom okolí množstvo pamiatok na doby, keď patrila medzi najvýznamnejšie európske centrá ťažby a hutníctva medi i striebra. Najviac ich je v montanej oblasti Starohorských vrchov, s ťažiskom v Španej Doline a v jej miestnej časti Piesky.

BANSKÝ SKANZEN - ŠPANIA DOLINA

Občianske združenia BYSTRICIENSIS, PERMON a NOVÝ KUMŠT, ktoré sa podieľajú aj na vydávaní tohto časopisu, vyvájajú iniciatívu na založenie a postupné vybudovanie krajinného skanzenu baníckej, hutníckej, uhliarskej a lesníckej histórie v Španej Doline a jej okolí.

Rozhodujúcou časťou tohto skanzenu bude bývalá banícka osada Piesky, ktorá je so Špaňou Dolinou prepojená ešte funkčnou dopravnou štolňou.

Prvou etapou budovania skanzenu je založenie Špaňodolinského banského múzea, vybudovanie náučných chodníkov, sprístupňujúcich jednotlivé banské diela.

V osade Piesky vznikne autentická expozícia baníctva s ukázkami starovekej povrchovej ťažby, cez stredoveké štolne, ktorej súčasťou bude aj rekonštruovaná šachta František. Projekt uvažuje s obnovou sedimentačných jazierok, ktoré sa využívali na výrobu svetoznámych Špaňodolinských medených pohárov a zelenej farby.

Banský skansen, ako celok, je dôležitý hlavne pre prezentáciu histórie Slovenska v európskom spoločenstve a pre rozvoj cestovného ruchu, pričom prostriedky na realizáciu je nutné získať kvalitným projektom z rozvojových fondov Európskej únie.

Záujemcovia, ktorí sa chcú akýmkolvek spôsobom podieľať na realizácii skanzenu, sa môžu kontaktovať na týchto adresách:

- ZCR BYSTRICIENSIS - sekretariát, Nám. Slobody, 974 01 Banská Bystrica
- OZ PERMON - Pavol Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica
- OZ NOVÝ KUMŠT - Milan Žuffa, Sitnianská 10, 974 11 Banská Bystrica

Milan Žuffa Ellek

Zaniknutá osada Piesky mala osobitú atmosféru

TAJOMSTVO ZELENEJ FARBY ALEBO ZÁHADNÝ PIGMENT

Veľmi často sa stáva, že na zaujímavosti z našej histórie nás musí upozorniť až niekto zo zahraničia. Ja som sa o výrobe zelenej farby v oblasti Španej Doliny dozvedela až od nemeckého reštaurátora Gunnara Heydenreicha. Ten sa pri štúdiu maliarskej techniky Lucasa Cranacha st. stretol so záhadným pigmentom označovaným v účtovných záznamoch ako „Schifergrun“ alebo „Scheffelgrün.“ Tento pigment bol v 16. storočí vysoko cenéný pre svoje vynikajúce vlastnosti, čomu zodpovedala aj cena – bol niekoľkonásobne drahší ako iné, v tom období používané zelené pigmenty: drvený minerál malachit, zelený verditer (horská zeler), medenka alebo zelená hlinka. Okrem Lucasa Cranacha st. ho používali napríklad aj Cosimo Tura, Giovanni Bellini, dielňa Sandra Botticelliho a iní.

Napriek tomu tento pigment doposiaľ neboli s určitosťou identifikovaný, nie je známe jeho presné chemické zloženie. G. Heydenreich na základe štúdia množstva archívneho materiálu priesiel k názoru, že pod týmto názvom bol s najväčšou pravdepodobnosťou na európskom uměleckom trhu predávaný prírodné zrážaný zelený sferulitickej malachit z oblasti Španej Doliny a Pieskov. Proces získavania zelenej farby, resp. pigmentu prirodzeným usazovaním zo zelenej „cementovej vody“, vytiekajúcej zo starej štôlnej na Pieskoch, je opísaný v mnohých literárnych prameňoch zo 16. až 19. storočia, okrem iných napr. v diele G. Agricola „De re Metallica“ z r. 1556, v Zlatej knihe baníckej z r. 1764, alebo v knihe K. A. Zipsera „Banská Bystrica a jej okolie“ z r. 1842. Podľa informácie p. Antona Čílká, rodáka z Pieskov, sa zelená usadenina z nádrží na Pieskoch získavala až do roku 1950, i ked v tom čase už pravdepodobne nebola používaná ako maliarsky pigment, ale možno ako surovina na výrobu medí.

Ďalšie detaily o výrobe tohto zeleného pigmentu sa mi, žiaľ, nepodarilo doposiaľ získať, bola by som preto veľmi vdúčná každému, kto by mohol poskytnúť akékoľvek bližšie informácie.

Mgr. Martina Stillhammerová

Chemicko-technologické oddelenie, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava

Lucas Cranach st.: Lot a jeho dcéry. Aj na tomto obraze sa vyskytuje pigment z oblasti Španej Doliny?!

„Zelená izba“ v Thurzovom dome

Na námestí v Banskej Bystrici ukrýva meštiansky dom „Mittelhaus“ zaujímavú miestnosť vymaľovanú v prevažne zelených tónoch. Tzv. „zelená izba,“ ako sa takýmto miestnostiam hovorí, dokumentuje historický status majiteľa ale i mesta v období neskorej gotiky a rodiaej sa renesancie na Slovensku. Nástenné maľby tohto typu patria k unikátom nášho neskorogotického umenia.

Meštiansky dom dostal názov i podľa svojich najvýznamnejších majiteľov - banskej rodiny Thurzovcov. Thurzovci dom odkúpili od Hansa Langera v roku 1495 a nechali ho nákladne prebudovať v neskorogotickom slohu. V rokoch 1492 – 1540 tu bolo sídlo správy thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti.

Prečo sa „zelené izby“ v meštianskych domoch tohto obdobia tvorili, sa s určitosťou nevie. Pravdepodobne dokladali snahu meštianskych stavov vyrovnáť sa šlachte, ktorá vo svojich palácoch či hradných sídlach siiahala k takejto výzdobe častejšie. (U nás môžeme nájsť takúto výmaľbu v bývalom donjonе Oravského hradu a na Zvolenskom zámku.) Zaujímavosťou zostáva, že sa vyskytujú hlavne v banských mestách stredného Slovenska a Spiša (napr. Levoča). S banskou činnosťou je často spájaná aj typická zelená farebnosť izieb. Vyplýva to z poznatkov, že v ruke ľahnej v týchto lokalitách sa okrem drahých kovov nachádzal i zdroj zelenej farby používanej k výmaľbe. Zelená farba miestnosti tvorí spájajúci článok celej výmaľby, ale nájdeme tu i mnohé väčšie plochy inej farebnosti.

„Zelená izba“ v Thurzovom dome je valene zaklenutá miestnosť v pravom zadnom rohu zniženejho prízemia. Vymaľovaná ornamentikou - akantovými rozvilinami v zelených tónoch spolu s výjavmi biblických námetov a Ezopových bájí. V čiernej kresbe stvárené rozviliny akantu majú rôzne odtiene zelenej, niektoré ich časti sú vymaľované aj červenou alebo modrou farbou. S takýmto farebným trendom sa stretávame v celej rozvilinovej výzdobe siene. Na stenách sú zachytené výjavy ako Posledný súd, Stretnutie Krista so samaritánskou pri studni, Danielov sen o nájdení drahého kovu, Sv. Juraj zabija draka, Tanec s medvedom, Zuzana v kúpeľi a starci, Mojžiš alebo Kristus na Olivovej hore a Sv. Barbora patrónka bankárov. Figurálne výjavy vo výmaľbe „zelených izieb“ sú jedinečnosťou. Línia stien prechádzajúca do valenej klenby je plynulá, a preto miestnosť pôsobí veľmi celistvým dojmom. Valenú klenbu vymaľovali akantovou rozvilinou a zdobia ju aj dva erby. Bližšie k oknu je erb Mateja Korvína a v strede klenby v kvadrilobe erb kráľovnej Beatrix.

„Zelená izba“ v Thurzovom dome, sídlo Stredoslovenského múzea neprerušene od roku 1958, nie je v tomto meste jedinou. Vo viacerých meštianskych domoch sa našli fragmenty nástenných malieb v zelených odtieňoch.

Literatúra:

SMOLÁKOVÁ, M.: K inkonografickej problematike nástenných malieb v tzv. Thurzovom dome v Banskej Bystrici, in: Archaeologia historica, Brno 2001, č. 26, s. 227-240.

DURDIÁKOVÁ, E.: Slovenská neskorogotická ornamentálna nástenná maľba v profánej architektúre, in: ARS, Bratislava 1971, č. 1.-2., s. 121-143.

Pred 410 rokmi v r. 1593

- ◆ 28. 7. – žiada pokladník (pisetár) ostruhomského arcibiskupa Laszló Kolozsváry aby banskobystrická mestská rada poslala k nemu do Sv. Kríza ich kata (o rok neskôr žiada opäť).
- ◆ Bol prestavaný a zväčšený kostol v Španej Doline z ranogotického (pôvodne románskeho) kostola v renesančnom slohu (ďalšie dve prestavby v barokovom slohu r. 1723 a 1820-24).
- ◆ V Banskej Bystrici boli naznamenané kartové hry. Neskôr boli mestskou radou zakázané kvôli početným dlhom kartárov voči mestu.

Pred 310 rokmi v r. 1693

- ◆ Na Španej Doline bola postavená pri kostole kaplnka P. Márie. Na klenbe kostola sa ukázala puklina. Jej príčinu videli v štôlnej, ktorou je kostol podkopaný (vchod do nej bol za domom u Tučnákov pri škole č.d. 159). Aby sa puklina nezváčasovala pristávali dva oporné múry – piliere a priečor medzi nimi spojili slabším múrom a klenbou. Tak vznikla kaplnka P. Márie.

Pred 210 rokmi v r. 1793

- ◆ 25. 7. – konrektorm na gymnáziu v Banskej Bystrici sa stáva Gottfried Koch. Keď r. 1814 prestalo byť gymnázium dištriktuálnym, opäť sa stal správcom. Bol členom (konatelom?) Slovenskej učenej spoločnosti banského dištriktu.

Pred 110 rokmi v r. 1893

- ◆ Bola postavená budova nového evanjelickejho gymnázia, na mieste bývalého horného cintorína - dokončená v roku 1894 nákladom vyše 18 tisíc zlatých.
- ◆ Boli ukončené stavby vojenskej kasárne a vojenskej nemocnice.

Spracoval Dušan Jarina

ČRIEPKY Z HISTÓRIE

Pred 710 rokmi v r. 1293

- ◆ Prvýkrát sa spomína dedina (Mičiná) ako územie Mikeho, syna Radunovho (Radvanského), potom r. 1300 ako územie grófa Mike, r. 1309 ako Lehota Miková, r. 1393 ako Mikafalva, r. 1503 v Königsbergerovom teste akto Mischina.
- ◆ Ondrej III. potvrdzuje privilégium Bela IV. pre Banskú Bystricu. (richtár komes Ondrej pomohol spísať žiadosti banskobystrických hostí o konfirmáciu ich výsadného privilégia a pravdepodobne krátko po konfirmačnom akte zomrel).

Pred 610 rokmi vr. 1393

- ◆ Jeden meštan Banskej Bystrice vykonal veľkú púť do Čach (rozsudok súdu) ako odčinenie zabitia človeka z nedbanlivosti.

Pred 510 rokmi v r. 1493

- ◆ 15. 5. (a tiež v r. 1496) predali banskobystrický ťažiar Benedikt Glocknitzer a Michal Königsberger časť svojich baní na Pieskoch, Starých Horách a v Španej Doline (ide o bývalý majetok Jána Colmana, ktorý kúpil svojho času od Mikuláša Tilmana a Jakuba Junga) Jánovi Thurzovi. Thurzo im nadalej ponecháva ako skúseným odborníkom správu baní.
- ◆ O banskobystrický majetok, ktorý kedysi patril Jánovi Ernstovi, pokladníkovi kráľa Mateja Korvína, (teraz Jánovi Korvínovi) sa začal uchádzať syn, pätikostolný biskup a kráľovský pokladník, Žigmund Ernst.

ZA PAMIATKAMI BANÍCTVA – OSADA PIESKY

Starohorské vrchy – Nízke Tatry

Trasa: Špania Dolina – Katreňka – chata Ganiarka – Piesky (Staré Hory), dĺžka: 6 km, čas: 2 hod. (3 hod.)

Poznávanie historie baníctva v Španej Doline a jej okolia si spestríme vychádzkou do menej známej osady PIESKY, ktorá bola v minulosti súčasťou obce Špania Dolina. Dnes je tu zachovaný len jediný obytný dom a novozrekonštruovaná zvonica ako svedok baníckej histórie.

Osadu PIESKY založili v stredoveku banski tăžari. **PIESKY** – bývala malá banícka osada v doline potoka Zelená pri Starých Horách, nachádzajúca sa v nadmorskej výške 775 m.n.m..

Medené bane v osade patrili banskobystrickým mešťanom až do 15. storočia, neskôr J. Thurzovi a ďalším tăžiarom. Baníci z osady Piesky sa zúčast-

nili známeho baníckeho povstania v rokoch 1525 – 1526. Osada dnes patrí do obce Špania Dolina, je vyľudnená, ostatné domy sú schátrané

Pohľad na osadu Piesky zo začiatku minulého storočia. Zvonica vpravo dole môžete obdivovať pri návštive lokality i dnes.

a zostalo tu len niekoľko starých základov z kameňa. Z ústia štôlne dodnes vysteká modrá skalica.

Našu púť za poznánim bohatej histórie baníctva začneme z námestia obce Špania Dolina, pri parcíku s pamätníkom, kde je orientačná mapa a turistický smerovník. Pokračovať budeme po modrej turistickej značke spolu s červenou značkou popri kostole medzi domcami a chalupami. Záhradami vystúpime na rázcestie turistických značiek, čo je križovatka chodníkov. Po modrej značke pokračujeme smerom na Staré Hory vľavo - za cieľom našho poznávania.

Za neustáleho výhľadu na obec Špania Dolina a okolitý terén po banskej činnosti (haldy), zväčša rúbanískami a zväznicovou cestou prídeme na futbalové ihrisko. Križom cez ihrisko prejdeme do mladiny a lesom na okraj poľany. Po tomto príjemnom výstupe sa nám naskytne prekrásny pohľad na Kremnické vrchy a dlhý **Japeň** v širokej polane, zvanej **Katreňka**. Stále za pekného výhľadu na pohoria, rúbanískami, malinčím, zväznicou prídeme k drevenej bývalej horární s názvom **Ganiarka**. Tu si treba dať veľký pozor, aby sme sa neodklonili od modrej turistickej značky. Zväznicová cesta pre autá pokračuje pred chatou do Starých Hôr, ale my pôjdeme po pravej strane chaty, sledujúc modrú značku smer Piesky. Miernym stúpaním do svahu, lesom cez nevysokú priebytu hustou smrekovou horou, ďalej zamorenou dolinkou po starej ceste prídeme až ku šachte. Od šachty prejdeme cez koľajnice a **Zelený potok** k mohylke s pamätnou tabuľou SNP pod starým bukom, kde je osadený turistický smerovník. V tesnej blízkosti jediného obytného domčeka prejdeme po pravej strane k starej baníckej zvonici v osade PIESKY. Dnes už zostało len torzo z činnosti Rudných baní, ktoré tu upravujú celé okolie do pôvodného stavu, zasypávajú zeminu haldy skál a vysievajú trávu. Starú zvonici zrekonštrуovali samotní občania Španej Doliny za účinnej pomoci ďalších nadšencov za záchrannu tejto vzácnnej pamiatky akou zvonica je. Zvon z nej sa nachádza v depozite Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici.

Po obhlidke celej lokality a bývalej osady Piesky sa môžeme vrátiť naspať do Španej Doliny, alebo môžeme pokračovať do Starých Hôr po modrej značke. V každom prípade si však nezabudnite doma svoj fotoaparát, prípadne videokameru a pokúste sa zachytiť na pamiatku aspoň to, čo zostało po obyvateľoch – osadníkoch z osady Piesky.

Pre zoznámenie sa s celým okolím banskej histórie je možné pokračovať spojnicou na Dolný Šturec (sedlo) a pokračovať do osady Richtárová.

Ján Vicen

POZÝVAME VÁS NA TURISTICKÚ AKCIU

Redakcia časopisu Permon, Združenie cestovného ruchu Bystricensis, Vydavateľstvo Magazínu Globus, Občianske združenie Extra - TOUR Slovakia a Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Vás pozývajú na turisticko - poznávaciu akciu za poznánim história baníctva obce Špania Dolina a jej okolia.

Návšteva osady Piesky

Ciel: osada Piesky - 775 m.n.m.

Termín: 9. augusta 2003 (sobota)

Stretnutie účastníkov: Špania Dolina - pred Klopačkou

Spoj: B. Bystrica - Šp. Dolina o 8:00 hod. odchod zo SAD.

Trasa: Špania Dolina - Piesky - Špania Dolina

Dĺžka trasy: 6 km (2 hodiny chôdze)

Ukončenie akcie: 17:00 hod.

Pomôcky: Mapa č. 100 VKU - Harmanec, mierka 1:50 000

NEZABUDNITE si vziať vhodnú turistickú výstroj (oblečenie a obuv) podľa počasia, fotoaparát, videokameru, ďalekohľad, stravu a tekutiny na celý deň a, samozrejme, dobrú náladu na stretnutie s priateľmi.

Deti do 15 rokov sa môžu zúčastiť so sprievodom rodičov, mládež do 18 rokov so súhlasom rodičov.

Za akciu sú zodpovední Ján Vicen a Pavel Gender.

Vydáva: BYSTRICENSIS - Združenie cestovného ruchu, Vychádza štvrtročne. **Šéfredaktor:** Ing. Pavel Gender. **Zodpovedná redaktorka:** PaedDr. Slavomíra Očenášová-Štrbová, PhD., PhDr. Jolana Darulová, CSc., PaedDr. Július Lomenčík, prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc., PhD., doc. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc., Mg.A. Janka Škvarková, ArtD., PaedDr. Dušan Jarina, Igor Chromek, Ján Vicen, Milan Žuffa-Ellek, **Grafická úprava:** PaedDr. Dušan Jarina, **Adresa redakcie:** Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica, **e-mailový kontakt:** permon@fhv.umb.sk, jarina@misbb.sk, **Tlač:** PRINT – Svetlík Štefan, Slovenská Ľupča, **Registr. číslo:** OÚ-OPT-1/2003. Revue vychádza v rámci grantového projektu VUGA UMB Vedou k poznaniu a ľudskosti.